

Q. Hertol

STOCKHOLMS
RÅDHUSARKIV

110:1:29 (R.S.)

Höhliska saml.
L. 1720.

Lindestolpe,

STOCKHOLMS RÅDHUSARKIV

JOHAN LINDERS

Tanckar

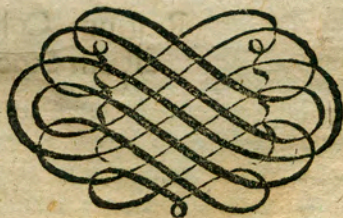
Och

Anmärkningur

Öfwer

Deße Tijders

Restilencia.

STOCKHOLM/

Tryckt med egen bekostnad uthi Kongl. Boktryckeriet
hos J. H. WERNER. 1711.

Ussom de af Adle och Höglärde Doctoren, samt Kongl. Collegii Medici Assessoren Herr Johan Linder, om denna Pestilentien författade Tanckar/ eij äre i någon mätto anstötelige / uthan uthwissa en wacker Lärdom och nogsam Sörfarenhet; Alltså tillåtes denne Book genom Trycket at publiceras. Stockholm den 27 Februarii 1711.

(L. S.)

Regium Collegium Medicum Stockholmense.

Det lærer twiswels uthan mångom falla sällsamt / om jag wid denna tiden / och särdeles då Gud den Alldråhögste sin grymma wrede har råttis mildra / mig föresätter något at skrifwa om den tilförende hoos våra grannar / men nu sedermera uti det kära Fader-neslandet wijdt om sig gripande Pestilentien. Doch tager jag härutiinnan Historie- Scribenter och andre lärde Män mig til efterföljd / hwilket då de ärna något Krig eller annan undersam handelse beskrifwa / tiden näst tilförende och des tillfållen / sedan sietwa saken med sina omständigheter föreställa / då de först hoos sig de fläste bestaffenheter under warande tijd anmärckt och til minnes fördt hafwe / hwar uthur de sedan hela handelen med richtig ordning uthdraga och allmän göra.

Men detta synes så mycket mindre nu mera twara nödigt / som Kongl. Collegium Medicum här i Stockholm / så wäl i gemen / som någre des berömlige Ledamöter / mine gunstige Gynnare och Medbröder / särskilt långt för detta / och på åhftillige tijder / många hälsosama påminnelser och nyttige regior / så wäl til denne Fährsotens botande / som wijdare hämmande / genom Trycket hafwa gjort

kunnige. Dem jag och wid hwarjehanda tilfällen har stått och skal stålla mig til hörsam effterrättelse; wäl wettandes / at hwad til det gemene bästas befrämjande i så mårto blifwer förebracht / lärer wara med moget betänckande och fullan löfwer til samman skrifwit.

Hijt kommer och / at jag under wårsta Pest-tiden här i Staden intet tilstådes warit / och altså icke kunde göra någon god berättelse / om det jag eij sielf sett. Doch som jag wid den til Nyen uthfärdade Kongl. Steps Flottan i tum åhrs tijd hafst tilfälle / at beståda naturens underlige Drift wid åthstillige Siukdomar / och synnerligen på det nästförflutne åhret fast ogärna måst förnimma / at åfwen wid samma Kongl. Flotta uti heta Sommaren en smittosam Pest - Feber regerade / med nästan alle de teki / som man wid sådana tilfällen plåger uprechna och i acht taga ; dem jag och noga i min Siukbook har anmärckt / fast någre eij wille lijda / at man gaf siukdomen ett sådant namn / som de och eij trodde / at någon Pest war här i staden. Men den Rättferdige Guden / hwars hand löfwer och har swår warit / lærer förmodeligen nu redan hafwa bracht dem på andra tanckar.

Det wille alt dersföre eij någon täncka / at jag af en skrifflåda / nyfikenhet / eller / i mening / at bringa fram något särdeles nytt / uran förnämligast at wisja / hurudan Fahrsoth wid Flottan warit / har pennan fattat. Der til med / som jag för någre åhr sedan i Holsland lät genom Trycket uthgä

gå en liten Book på Latin om Giff / des natur och åthstillige slag / och deruthinnan på siet wisja ställe har talt om Pestgiffret / des egenkap och mögeligste motande / tyckes eij wara oanständigt / om det samma på Swensko / mine Landsmän til någon nytta / kortteligen blefwo öfwerfatt / särdeles som jag alt sedan bemålte Book mera utharbetar / i bättre ordning bringer / och mycket widlyffrigare til Trycket å nyo förfärdigar ; warandes detta ett litet uthåg af hwad om den Materien i samme Tractat handlat warder. Jag ber allenast / at den gunstige Sasaren tåcktes wid desse mine Landtars igenomscende betänckaluru menniskeliget det är at febla / och ingen ting troo / som icke med naturen och dagelige försarenheten öfwerens stämmer. Hwar uthinnan mig sker en stor wätwillighet. Jag wet fuller / huru swårt och fahrligit det är / at något skrifwa : dersföre och Poeten fordom sade / at den mår aldrabäst / som är minst bekant / och tilbringar sin werld i stillo.

Det Förre Stycket / Om Pestilentien / des Natur / och åthstillige Slag.

Hwad för en hård gäst Pestilentien är / höfwer man intet med främmande vittne för ögonen stålla / aldenstund wårt kära Fädernesland / genom den Allbrådgiftes behag / jämte så många andre Landsplågor.

beftlageligen nu för tiden måste finna / at städer och byar af denne fahrlige fiutan til en stor del äro försvagade och illa medfärne. Men hvad egenteligen och uthaf hvad art det är / som wij kalla Pesten / är swårt at säga / effter man finner så ächstillige meningar der om. Och kan man säkert intyga / at om *το Θεος Hippocratis*, eller något Gudomme-
liget / högt och outhransakeliget wid Sinkdomarne sig finner / så kan det fulleligen och med rätta sägas i Pestilentien.

Om någon Pest varit för Syndafloden och til Mosis tid / är aldeles okunnigt / fast man wäl kan tåcka / at mennistornas synder / äfwen på den tiden / hafwa bewett den Store Rättfärdige Guden / at så wäl medelbarligen som omedelbarligen med slikt Landsplågor hemsöka och straffa. Doch finnes i den Helga Skrifft trenne märckwårde Pestilentier. Den ena bestrifwes af Mose, och öfwer-
gick Konung Pharao i Egypten, hwar af all gröda på markene / sänad och alle diur / och sedan alt först-
föde blef til intet. Den andra hände Philistæerne, för det de HErrans Aft behållit hade. Den tredie öfwer-
gick Konung David, för det han rechnet Krigshären / och blefwo genom HErrans Ängel ifrån Dan alt in til Berseba, i sörsta hast si. tid tusend mennistor borttryckte.

Och är nästan ingen Nation eller något Land i werlden / som icke någon gång af denna grymma mördaren är hemsökt worden. Doch tror jag / at aldrig någon Pestilentia har varit så grym / som den

den Atheniensiske / hwilken finnes beskrefwen af den store Generalen och lärde Mannen Thucydide uti des Book om Peleponesiske Kriget / och sedermera af Poëtterne Lucretio och Ouidio. Begyntes aldriförst i Ethiopien, för neder til Egypten och Lybien, sedan öfwer Hafwet til Grækland och Athen. Sinkdomen war så häftig / at alle Ros-foglar flugo bort uthur landet / och wille icke ens röra något aas: alle wägar wore fulle med döde kroppar af mennistor och andre diur. Somlige mistade i sinkdomens både näsan och andra delar. Somlige dånade / en dehl kastade sig af förtwislan i sön. De som gingo detta onda igenom / blefwo så wahnstälte / at de icke sina närmesta fränder igenkände. Och är wårdt at läsa den wackra berättelsen / som *Aacus* hos *Ovidium* i des *Metamorphosi* gör för sin wån *Cephalo* om denna Pesten. Äfwen under *Kejsar Aurelio Commodo* och i *Galenis* tid war en stor Pestilentia / som stal wara kommen af det tillfället / at *Anidii Cassii* Soldater uti *Apollinis* kyrcka i staden *Seleucia* öpnat en kist / hwar uthur konnit en så förgiffig qwalm / at tredie delen af mennistorne der af äre döde wordne.

Ingen Pest har och nästan varit / som icke af någon lärd Man är beskrefwen. Och har den namnkunnige *Jesuiten Kircherus* i en sin Book om Pestens tillsammandragit alla de Pestientier / som *Perlien*, *Grækland* / *Egypten*, *Rom*, och andra orter öfwer-gådt uti långa tijder tillbaka. Deslijkest har *Mercurialis*, *Petrus à Castro*, och flere bestrifwit den, *Neapolitaniske Anno 1656.* uti hwilken innom

ett halfftt åhrs tijd Trehundrade tusend menniskior dödde. Denna Pesten war och i Venedig, Genua och Rom, men Kircherus säger / at hon der hade försyn för Påfwens helighet / och således något mildare framfor. Diemberbroeck, som war Pest. Medicus, har beskrifwit den Nimwegiske / Rodericus å Castro den Hamburgiske / Cromerus den förre Polniste / Gendre den Mont Albanste / Sydenham den Londiste Anno 1666. af hwilken nästan åtta tusende på en wicka dödde.

Men at förtijga flere frammande Pestilencier / som i min Book om Giffte stole wederbörligen ihugkommas / måste man tilstå / at wårt kära Fädernesland denna swära Landsplågan åfwen offta varit underkastadt / som af gamla Monumenter och Handlingar rikeligen kan inhämtas / och jämtwål i Chronikorne någorlunda är infört. Doch nämnes twårne förnämligast / hwilke varit store och öfwergådt hela Rijket / så at man ån i dag i tiocka stogar ser teken effter byar / åkrar och annat / hwilke genom desse Pestilencier äre förstörde. Den förre war Anno 1350 och kallades **Diger Döden** / och för de swarta fleckar / som på kroppen syntes / **Swarta Döden**. Den andra steddde uti Kong Gustaf den Förstes tijd / och kallades **Engelske Swetten**. Åthstillige andre äre också beskrifne af Doct. Benedicto Olawi, Doct. Sparman eller Palmcrona, och flere / dem jag förbigår / emedan den Adle Antiquarien Herr Allessoren Brenner dem alla

alla af gamla Monumenter tilhopa samlat / med wackra anmärkningar / såsom alt annat / hwad den lärde Mannen uhr gammalt mörcker i Ljuset fram letar / är angenämt / och af allom förtienar sitt wederbörliga beröm.

Denna sidska Pestilencien / som nästförelidne åhret här i Stockholm och andre Sidstäder upkom / och sedermera nästan kring hela Rijket är omförd worden / förmènes wara uthaf den Polniste. Hwilken i någre åhr bortåt / och alt sedan 1704. dels af Hunger / dels af dödde kroppars stånd / der i landet och på grånsorne grasserat, til des den med Ryssarne in i Liesland och Estland / och sedan med Flychtingar från desse orter til Swerget är införd worden. Så är den allmänna meningem / fast man der wid kunde hafwa något at påminna / som framdeles ske skal.

De teken / hwat af man plåger prognosticera Pestilencien / äro nästan desse: At en myckenhet af allahanda ohyror / af myggor / flugor / eller gråshoppor wanda / samt rottor / möh / mullwader / ormar och slijke diyr i stor ymnoghet sig öfwer landet utbreda: wanlige stogs och wattufoglar / och särdeles sparswarne / som hafwa en stark känjel / bortflyga / och söka sig andra hemwisser: örter och gräs mista sin förre krafft och smak / deslijkest såden blije slagen med brand och swårto: Hunger och dyr tijd beswårar mångens maga: Matsaker rutna snart i öpet wäder / och så en obehagelig smak: Husen lychta illa / watnet stincker / och hafwande qwinnor fd.

da gemenligen förr än råtta tiden : alle andre sjukdomar likasom twårstana / och sedermera förbytast i den / som kommer.

Elliest / den som något wisare wil sig här utinnan sinna / måste effter Hippocratis råd sitigt anse / hwad wäderlet / som någre åhr tilförende warit. Til exempel: Om hwar annan dag regnar / och åter är klart wäder: om det är klart om dagen / men regnar om natten / eller twårt emot: om på någre tijnmar är slagg / åter igen Solstien: om stark hetta är om dagen / om natten stark kild: när Sunnan blås hela året / med stilla tiocck wäder / Hösten regnar / Winteren är wäch och mild / Sommaren der på warm / klar och brännande: eller om det regnar om Winteren / Wären är torr / och kall / men Sommaren mycket heet: item om Wintren är häffrig / Wären och Sommaren warm och wäch / då kan man säkert spå föruth / at Pestilentien skal komma. Doch den Pestilentien allena / som kommer af Förturnelse / och är den aldrasahrligaste.

Men det gör icke tilfyllest / at hafwa sig bekant / hwad wäderlet / som warit någon tjd föruth / när man wil beskrifwa / hwad sjukdomar som måst äre gångse på någon ort / uthan man måste ock graueligen hafwa sig bekant / huru den orten är belägen / på hurudan jordmån / huru landet sig sträcker / om den ligger wid Saltfö / friskt watern / eller sumpige träsk / hwilke wäder den orten måst igenom blåsa / och hwad wäder samma ort förmedelst höga berg eller stogar är frij före: det Hippocrates fordom har

har wäl i acht tagit / då han beskrifwer Fähsörterne eller Pestilentien i Thalo, Abderis och staden Cranone. Äfwen har Strabo i sin Geographia, och Vitruvius i sin Byggnings-Book denna materien wäl drifwit. Och är sannerligen Situationen och sträckningen af orterne / som gör at den ena orten med desse / en annan med andre krankheter är beswärad. Derföre och alle de städer / som ligga wid stån / måst lida af Fluskar / dem Hollendarne kalla Sinkingen. Särdeles wäder göra och särdeles sjukdomar. Af Nordnordwest och Nordwest blir gemenligen Snuftwa och Catarrhalebrer. Man bör också se effter hwad Diet, hwad math och dryck / som folket gemenligen bruka / item hwad watern de taga til kokande / om det är friskt / salt / eller ässot / eller rinner genom blyrännor / Mineralier, eller andre skadelige jordarter.

Alle lefwande diur måste anda Wädret. Äru wädret lagom tiocck / och lagom tunnt / så at emillan lungan och wädret är en likmätighet / då är menniskan frisk. Men så snart wädret blir förtiocck / eller förtunnt / är det obegwänligt til andande / och diuren måste der af i största hast dödsfast wädret i sig sielf är rent / och med ingen skadelig ting beblandat. Wärdet samma wäder opmängt med någre hwaske / rutne / stinckande / flychtige / Alkaliske / stymmige; eller skarpe / syrlige / Mineraliske dunster / kan eij annars wara / än des som sådant wäder måste nödwändigigt insupa / supasig ock wisserligen döden.

När nu wädret / som til någon ort oumgån-
geligen blåser / aldrädfrest spelar genom heta länder;
orma och droka nästen; the dödas grafwar; rutne
träsk och watern; hemliga huus; stinckande wäref-
städer; Slachtaretorg; dyngie och soophöggar; län-
ge tillstutne brunnar; plasar derest gråshoppor/
groder och andre diur rutnat; gamla korngropar;
plasar der Feltslachtingar städt / eller der store fe-
skar och hwalas förrutnas / eller der andre ting ge-
nom hettan och wäthan en merkelig rötha til sig ta-
git. Eller då winden kommer från orter / derest
Arzenicaliste / suure / skarpe / frätande dunster finnas /
såsom wid grufworne uthi Italien / Ungeren och
annorstädes. Eller då winden kommer från salta
stidar / wäte och sumpige träsk / eller andre skadelig-
ge runn / så kan intet annorledes skee / än at wä-
dret skal wara besprängt / dels med rutne / stinck-
kande / gifftige och flychtige saker / dels med fyrli-
ge Metalliste delar / dels med hegige och alt för tun-
ne / stundom med alt för tiocke / kunge / wäte och
örörliche kroppar. Hwille / då de med wädret kom-
ma in i Lungorne / och blanda sig med blodet / eller
elliest föllia sin natur och Lungorne alt för mycket
trycka / uthan all twiswel hastigt förstöra menni-
skians och alle diurs lefnad / på mångahanda sätt /
som doch i gemeen kallas Pestilentien / fast det af
en äthstillig orsak / och med äthstillige förelöpande
tekn ske plåger.

Deslikest bör man wetta / om wädret kommer
igenom någon landsort / hwarest af jorden uthun-
star

star ett gifftigt oos / antingen ett Alkali, af ruten-
heet / det wij på Swensko mågom kalla ett flychtig
Luthsalt; eller en suur Mineralist / eller någon heet
och brinnande qwalm. Sådant hett och brinnande
wäder blåser på wise tracter i Aften, och kallas af
inwånarne Samiel, som Thevenot i sin Rese-
book betygar / hwilket är så bijtande / at blodet i
hastighet tiocknar och hårdnar til klumpar / särdeles
i lungan / hwar af folcket i hastighet dödr / och store
stycken falla uthur kroppen. Jämwal tages i acht /
om winden kommer från de orter / derest för tiden
dagelige jordbåfningar äre / och märckes granneligen
hwad art den uthur jorden opstigande ångan haf-
wer / antingen hörande til flychtiga Luthsalt / eller
fyrliga Mineraliste ättickor / hwar på man sedan kan
sin mening bygga. Ty om Cometer förebröda eller
förorsaka Pesten / lemnas til andras omdöme / fast
man icke kan neka / at ju wädret genom sådana säll-
same Adspecter mycket förändras.

Det tyckes ock wara nödigt at eftersee / om det
folcket / som plågas med Pesten / har tilförende ock
nyligen warit beswårade med hunger och dyr tid /
och således der igenom förwårtswadit sig en stark och
hegig blod. Eller uthstätt någon swår och lång-
sam belågring / råkat i hungers nöd och ätit owan-
lig spijs / druckit orienlig dryck / tillsammandragit
ond blod genom dese orsaker / eller genom ett obru-
keligit twistande i källrar och under jorden / och såle-
des lefwat i dagelig sträck / ångslan och bedröfwelste.
Eller ock genom ett långwarigt frig / allmänna
Lands

Landsplågor och olyckelige händelser fallit i stor sorg/
fruchtan / fattigdom och andra besvär / och således
der igenom dragit i hoop antingen stark / eller också en
tiotå blod / som kunde lätteligen sedan af ett endaste
smitto-korn / eller ock af sig sielf fånga an eld / och
göra en hastig brådd / med de tecken / som til Pestil-
lentionen höra. Och är wäl wårdt at i acht tagas /
huru gansta mycket wåre Affecter och Sinnes rörelser
förstiuta til både döden och lifwet; årnandes jag uthi
den Booken om Giffte med ett särdeles Capitel wijsa /
at alle håfftrige och långsams Affecter, sorg och glä-
die / kärlet / långtan / åsgrund / fruchtan / wrede / och
slipte / åre icke annorledes at betrachta / ån en hoop
hwassa nålar / och ett giffte / som wår kropp förtärer /
och bloden dels coagulerar och förstockar / dels resol-
verar och tunn går.

Åf desse Grundsaker kan man sig snart finna
wid påkommande Pestilentioner och Brådder / huru da-
ne de månde wara / af hwåd art och kynne. Hwarföre
och de många stridige Authoreernes meningar om or-
sakerne til Pesten / på det sättet kunna bäst förenas /
då man besinner / at Pesterna af åthskillige ting här-
flyta. Men at säga / at alle Pestilentioner af enånda
orsak altijd och allena sitt uhrsprung hafwa / ty-
kes wara sanningen förnäbr talt / det doch någre haf-
we welat försvara. Jag för min person achtar
med ingen här uthinnan at wara stridig / uthan wil
opföra de förnåmste orsaker / som synas kunna ett så
stort ondt / som Pesten är / åstad komma / lemnan-
des hwarjom och enom frijhet at uthwållia den me-
ning / som bäst behager.

Atha-

Athanasius Kircherus har den sällsamaste Stål-
ningen / dersföre wil jag ock sättra den fråmst. Hwil-
ken / sedan han förmärckt wid alla förrutnelser en
hoop matkar / och jämwål sedt / at Pestsiute menni-
stior genom träkningen en ymnighet af matkar ifrån
sig gifwit / som det åswen i den Wienste Pesten 1679
år observerat; jämwål ock i den Nimwegiske / gör
der af ånteligen det slutet / at Pestilentionen ofel-
bart måtte komma af en oråchnelig hoop små matkar /
som med wådret fringsfåras; dem han troor dels ge-
nom swettholen / dels med andedrächten genom lun-
gan komma in i blodet / och såldes kroppen förstöra.
Denna mening har många medhållare / och är icke
så aldeles at förkasta. Sårdeles finnas sådana små
matkar wid träst och kärnar / och dragas in genom
nåsan / som Varro i sin tijd annmärckt. Och berättar
Forestus, at den Beneventiske Pesten i Italien har kom-
mit af röda små matkar / som funnos i hufswudet / och
låto sig allena med Malvaisir wijn fördrifwa. I
Holland är offta och åswen af mig sielf i Leyden 1707
observerat / at med Sunnanwåder i Wåhrtiden
från Brabant och de närmaste sumpige orterne en
otalig myckenhet af gansta små och för ågonen ofyn-
lige matkar med wådret åre komne / hwilke sig fåst
på bladen och blomstren af fruchtbårande tråd / och
dem alla upåtit; det Trågårdsmåstare så offta nog
beklaga. Ster ock här i Swerget / och är wårdt
at i acht tagas / med hwåd wåder det ster. Man
må ock icke undra / at sådana små matkar fåras
kring med wådret / effter man twer / at åswen grås-
hoppor i myckenhet esomofftaste från Afrika til Spa-
nien

nien / Provence och Languedoc med wädret öfwer-
föras / som det ock nyligen sledde 1709. Denna
Kircheri mening bifaller ock Andry, som så be-
römmeligen på Fransöfka om Menniskio-mattlar
skrifwit. Och kan det wäl handa / at sådane i
lufften swäfwande yrfa i stor ymnoghet offra
wancka / med wädret insupas / och kunna säle-
des wåra lungor i största hast upåta. Doch troor
jag / at denna Pestilentien måst öfwergå dem/
som boe ej långt från ståndande watern / träsk
och kånar. Men uplåstningen af mattlar hän-
der offra i hejige febrer, när ock ingen Pest är för-
handen / hwar på jag åthskilliga exempel sedt haf-
wer. Ty när en stor rötha är i kroppen / kunna
sådane odur ej länge triswas / utan gå fort bå-
de ofwan och nedan / äfwen som löfen ej förblifs
wa på döde kroppar.

Ibland sker / at Pestilentien eller en brädd
händer af en myckenhet Swastwelachtige / Arseni-
caliste / sure och frätande qwalmer / som antingen
från Gull- eller Qwicksilfwor grufwor / jordens
öpnningar / eller brinnande berg härkomma / och
warde med wädret fringsförde. Der sådane små
kroppar med wädret inandas / kan intet annorle-
des wara / än at de den swaga lungan sönderstå-
ra / och blodet tjoekt giöra / hwar af föllier en ha-
stig döb. Och finner man i somlige Pestentier
liksom en Swastwellucht i wädret / som tyckes
hafwa sådant at bemärcka; hoswandes den lärde de
la

la Font welat bewiisa / at all Pestilentia kommer
af denna orsaken. Sådane Pester äro offra uthi
Italien af berget Veluvio och Aetna på Sicilien,
äfwen uthi Ungern befundne; men äre ej genom
menniskior smittosame / uthan allenast med wä-
dret fringsprijdas. Små kniswar kunna så wäl
skära sönder en blöt ting / som store. Och be-
rättar Seneca, at af en ånga / som wid jordbåf-
ningen upgick / sexhundrade fåår dödde rätt ha-
sig uthi Campanien, som nu kallas Terra di La-
voro. Man finner många gruffter uthi Italien,
som ett mycket giftigt oos ifrån sig gifwa / och
kallas Mofkete. Sådant är den namnkunnige
Grotta del Cani emellan Neapel och Puzuolo, om
hwilken och Virgilius fordom qwoadt hafwer.

Och som tilförende nämdes med någre ord / at
emellan lungan och wädret / som andas skal / bör was-
ra en likmätighet / altså wil jag ock nu komma til de
Pestentier / som wijdare af wädrets sällsamma för-
blandningar häröra; hållandes jag ingalunda
i någon mätto med them / som föregifwa / at sielfs
wa wädrets warelse kan förändras / som doch ale-
drig sker. Twänne Pester äre / dem man särdeles
kan säga / at de genom wädret och des påtagne
egenstaper fortplantas. Alle Solide och faste de-
lor i människans kropp hafwa bland andra stora
förmåner af den Allsmåchtige Skaparen åthniutet
en synnerlig egenstap / at kunna spännas uth / och
åter dragas sig tillsamman. (Vis Elastica) Men
den

Denne förmån / som i hertat och ådrorne alla
ögonbleck sker / röner man dock aldranast wid lun-
gorne / som af en särdeles uthspänslig materia äre
sammanstridde / kunnandes dock intet sin rätta
rörelse / uthwidgande och sammandragande / full-
komligen och af sig sielf beställa / om intet wädret
af lagom tiockhet och lagom tunnhet der wid in-
faller. Hwarföre ock / så snart wädret uthom sine
wanlige egenstaper merckeligen blifwer förändradt /
menniskiorne straxt klaga sig / försmähta och döb.

När alltså Wädret besinnes wara alt för tiockt/
tungt / wätt och dimbigt / kan människiornes lun-
ga ej sådant tåla / blifwer förhårdt tilsamman
tryckt / blodets omgång stånar / swettholen tillstop-
pas / och folcket begynner hosta / ängsla sig höge-
ligen och klaga / at andedrächten är swår / något
tungt ligger på bröstet / som gör / at de snart wän-
da igen at lefwa : dock uthan något särdeles teckn
på deras kropp / allenast at en hetta i kroppen kän-
nes / ögonen äre store och röde / bröstet högt / nä-
san blöder / och ådrorna på händer och fötter synas
store ; stundom finnas ock swulster / der förelar
fittia. Ibland får denne slags Pesten ett särdeles
namn / och kallas antingen Lungosoth / Bröst-
ånga [Peripneumonia] eller ett Sting : hwilke
främpor mycket gängle års om Hösten / Winteren
och Wåren. Det är ock swårt at säga / huru
många tusende människor genom denna Pesten al-
lena döbe äre. Och har den lärde Sydenham uthi
en

en särdeles Boock aldranast wißt / at ock Pesten
af denna orsak härrör. Detta onda äre de dock
måst undergifne / som boo wid Sidar och Träst /
och de som dricka ståndande wättn / eller elliest al-
tijd ett tiockt och wätt wäder andas måste. Der-
före har Hippocrates om Staden Cranone ans-
märckt / at den war belägen uthi en Daal / emot
Sunnanwädret / och kunde aldrig af Norðan
blifwa igenombläst / för hwilken orsak skull der
också alltid de Sjukdomar / som af Røtha kom-
mo / förspordes. Och har den wittre mannen
Thomas Jordanus obserwerat / at de / som boo på
sumpote och äfjote plakar / blifwa snarare gamle /
än de / som boo på höga och sandige ställen. Så-
dan Pest har offta skedd wid Alexandria uthi E-
gypten / Staden Syracuse på Sicilien , och wid
Ravenna uthi Italien , äfwen i Engelland och Hols-
land wid Siökanten : Hwilket ock fordom warie
en orsak / at så många folkslag flyttat boostäl-
len. Särdeles som på sådana orter och då lufften
tiockt är / wädret står mycket stilla / och ingen
wind förspörjes. Man plägar alltså uthi ett ord-
språk säga om Österriket : Austria uel uentosa , uel
uenenosa. Antingen skal der blåsa hårdt / eller
wara Pesten.

Swårt emot / när Wädret är mycket tunnt /
warmt / dåthett och qwalnot / insnyger offta Pes-
tillentien / thet är / Folcket döb i hastighet och
försmähta. Då får Pesten ett annat namn / och
kallas Rödsoth eller Blodgång / Dysenteria / och
då

Då den hos Soldater går i swang / nämnes hon Feltstuka. Händer esomofftast om Sommaren / då stark hetta är. Ty som alt för tungt och tiöckt wäder hindrar Lungan at sig utspänna / alltså i för tunnt och warint wäder spänner Lungan sig alt förmycket uth / effter intet uthwertes motstånd finnes / swullnar til / blir full med ständande blod och omsider spricker / hwar af menniskior och diur få en swindel / kringgång / hufwudwårck och stora ögon / tungan hänger uthur munnen / och the döb hastigt. Sådant händer gemenligen med Fäår och annan Boskap om heta Sommaren / men gemene man säger då / at de äro förtrullade / och hafwa fått Finnetyrer i sig. Doch är det intet så / uthan den starka hettan är Lungan odrägelig / och blodet stockar sig / ty det tunna watnet dunstar bort från kroyren genom wärman / hwar om Hippocrates ganska wackert skrifwer. Och är här wid det samma skäl / som då man i alt för heta Badstuger och rökhus döb måste / hwar på många exempel finnas / och är Faula Constantini hin Stores / Octavia Keyser Neronis Gemål / och den lärde Seneca här til ett wittne / som i warma Badstugur äre döde wordne. Det är ock offta anmärckt / jämwäl i vårt Fädernesland / at både menniskior och sånaden / som under bar himmel wistas / i alt för heta Somrar hopetals döb / dels af föregången Blodgång eller Farnestrap / dels och allena af Blodens förstockning i Lungan. Många willia fuller säga / at Boskapen döb om

Soma

Sommaren af giffrige örters åtande / men detta sker sällan / uthan Boskapsdöden tijmar af ett alt för hett wäder / som dels förstockar deras blod i Lungan / dels gör blodet så stark och ruten / at den fräter op de solide delarne / och gör sig wäg och öpning genom tarmarne / med en stark inwärtens hetta och brånad. Sådant händer alla åhr uthi Indien, och särdeles kring Java, som den lärde Bontius, hwilken der Medicus varit / berättar / tilläggandes / at nästan alle / som der döb / af denna Siukan hädan lijda. Här i Swerget är denna Pestilentien offta förspord / och har jag den i Wärmeland 1698 sedt / då många der af döbde. Ibland sker den af rutne och stinckande watn / som skedd i Leyden 1707. då en så stor rötha och stinck i grafwerne war / at Fisker döbde / särdeles Mörtar. Stundom af rutit / stinckande och gammalt / eller osaltat kött / om Sommaren ätit / och jämwäl af andre orsaker. Är gruswelig smittosam / särdeles så länge hettan ännu warar. Wij see och hos oss sielwa / at wåre ädror uthi alt warmt wäder blifwa store och stinne / näsan blöder / och hufwudet wårcker / då twiswels uthan Blodet tiöcknar i Lungan. Om jag sätter min arm i Boyles wäderpump / och pumpar så uth wädret / sulnar han / och begynner ofroligen at wårcka / ty den uthwärtens wederbörlige tryckningen är borta. På höga berg är altitid en swår andedrächt / och der man intet har ätticles swampen tilreds / måste man döb / som Aristoteles

B 2

Iles om berget Olympo i Grækland / och Joseph å Costa om de Peruanska höga berg berättar. Och har man genom Barometrer funnit / at wädret är mycket lättare på toppen af berget / än wid des roth / och lättare i öfwerste wåningarne af höga huus / än nederst wid jorden. När ock wädret länge med flit hålles i Lungan / blijr det lätt / warmt / och mister sin uthspånstiga krafft / mens mistian dör med store röda ögon / brusigt ansichte / stor tunga / och en hertans ångslan. Genom hwilket medel och andans frjwilliga hållande Coma, en Sicilianist Siobrösware / i den Romerske Borgmästarens Rupilli åsyn / sig lifwet afhände / som Valerius Maximus skrifwer.

Efter wij nu allenast hafwom fyra Cardinalwäder / Nordan / Sunnan / Östan och Westan / så kunde någon gaasam fråga / hwilket wäder af dese fyra / eller dem / som här til höra / är det tyngste / eller lättaste ? Hwar til jag swarar / at alle klare wäder och de som blåsa från den Nordlige kanten / af hwad namn de ock wara kunde / äre mycket tyngre och tiockare / än de som komma från Södre sidan / och äre qwalnige / hete och warme. Ty qwicksilfwret i Barometern stiger op / när det blås Nordlig wind / men faller neder i Sunnan. Är altså ingen twiswel / at uthi Nordlige wäder en hoop Salpeter / eller andre Salt i Lufften wancka / hwilke giöra / at sådane wäder äre gånste tunge och kalle. Den mera här om wil wetta / kan läsa Boyle och Baglivi, som hafwa
dens

denna materien til nöije driftwit. Doch bör man märcka / at alle Landwäder äre kalle och tunge / men Siöwäder lätte och warme.

Stundom händer / at en Pest upkommer / och Folcket dör i myckenhet / när den Rättfärdige Guden wil hemsöka någon Landjort med Hunger och dyr tid ; eller straffa någon Stad med en långsam och swår belägring. Hwar igenom man blijr föranlåten / at äta owanlige saker / och dricka owanlig dryck / ty magan borgar intet. Och sont menniskians lif är så fatt / at det måste dageligen med måttelig math och dryck uppehållas / om det skal blifwa wid macht / så är det intet under / om menniskiorne hopetals döo / när de hafwa intet at äta / eller förtära hwad owanliget / rutit / stinckande / och odugeligt är. Dersöre ock Grækerne hade ett ordspråk: *Νομὸς πρὸς λιμῶν*. Pesten efter Hunger. När altså blodet ej blifwer med en ny och leen af tienlig math utharbetad midlet dageligen oppspädt / blifwer det skarpt / rutnar / och grijper de fasta partierne an / en del tiocknar / och sätter sig på de trångaste wägarna / såsom uthi skiorlar och annorstädes. Den af hunger och törst plågade menniskian / ser förstald ut / är bitter / arg och ond / och dör dels med raserij / dels med blodgång / som är gemenligast. Hwar och en är mera böijelig til wrede / när han är fastande / men då man ätit / blijr man något mildare. Hundar och andre diur / om de i heta sommaren länge plågas med hunger och törst / blifwa aldeles wilde / galne
B 3

ne och gansta giftige / som dagelige förfarenheten
wijsar. Denne Hunger-feber är en grufwelig
plåga / och troor jag ingen wärre dödd wara til/
aldenstund blodet och andre delar så försmälta och
skärpas / at de menniskan / som en hoop inver-
tes nålar och knitwar / sönderklara / förståndet och
hiernan wahnställa / och änteligen byna sig wä-
gen nedan igenom / hwar med ock lifwet ändas.
Sådane Pestilensier äre mycket gängse / och skulle
jag troo / at den Polniste til en stor dehl af hun-
ger är begynn worden. Det låra Fäderneslän-
det har också många gånger här med warit plå-
gad / och är ännu i manna minne / huru många
tusende menniskior ähr 1697 i Dalarne / Norland /
Finland / Liefland / och annorstädes / jämwäl ock
nu nyligen af denna Pesten äre medtagne. Men
som Pesten sker af hunger och dyr tid / så blije
ock ofta dyr tid effter Pesten / då folcket är
bortdödt / som landet bruka skulle.

I långa belägringar kommer nästan alltid
Pesten in af denna orsaken / ty folcket måste off-
ta / sedan den rätta Spiisen är förtärd / griipa
til owanlige och sällsamme ting / som dels äro rut-
ne / dels kunna snart rutna / såsom Hundar /
Kattor / Hästar / Möß / Kottor / odugelige fis-
kar / läder / gammalt möglot bröd / ornad säd /
menniskiofött / förskämt wain / ofta sin egen U-
rin, och flere orijmlige ting. Ther til med lefwa
de uthi stadig sträck / allarme, ångslan och weders-
wärdighet / boo under jorden i källrar och jords-
hyddor

hyddor / och måste mycket waka. Här igenom
warder kroppen uthmattad / blodet förtärdt /
skarpt / rutit och frätande. Hwar af skadelige
febrer / blodgång och reserij härfläta / och folket
å lychtone til en myckenhet bortsmälta af den så
kallade Feldtsjukan / som dock intet annat är än en
Pestis Dysenterica, eller Pestilentia med Blodgång
och Zarnestrap. Blije sedan smittosam / och
kan sig äfwen från den ena Staden til andre orter
fortplanta / särdeles om en warm och wäth wä-
derlek wil jämwäl infläta. Sådane Pest är för-
spord i Jerusalem / som Iosephus skrifwer / i Mar-
seille, då den af Julio Cæsare war belägrad / i Nu-
mantia, som war af Scipione innestängd / och flere
orter. Men ingen har warit swårare / än den
ryktbare belägringen af Rochelle i Francrisket
ähr 1628 / och nu sedermera den Nigiste / uti hvil-
ken af Inwånarne och Guarnisonen öfwer Tyra-
tiso tusende förmenas wara medtagne. Har sig
ock wiidare utsprijdt / som beklageligen förminnes;
är dock nästan icke annorledes än genom menni-
skior kringförlig.

Men nu kommer jag til en särdeles slags Pest/
och som förmenas wara den aldrawärsta / hwilken
stundom med wädret / stundom och måstedes ge-
nom menniskior warder kringburin. Denna Pes-
tilentien sker / när åthskillige ting komma at ligga
tillsamman uthi en hög / och genom wäthan och
wärman / de twänne hufwudorsaker / för rutna / i
lustten ett rutet / stinckande / bittert och frätan-
de

de Luthsält uthsprida / inandas af menniskorne
och med dem / eller med wädret / uthwidgas.
Händer offta: derföre man och trodt / at alle slag
Pestier wore af samma natur / och kräfte enahan-
da motgift / fast det icke så aldeles låter sig göras /
som mig tyckes. När altså någon Battaille stådt /
menniskior och hästar liggia obegräfne / eller an-
dre diur; när tiöcka ståndande watn / träsk och
moras; när siö-re fiskar / hwalar och andre fete
Hafstroll; när Gråshoppor / Linn eller Hampor /
eller hwad häft det wara må / af en stark herta
och wätha / då de tussamman ligga / begynna först
blifwa varme / sedan pösa och siuda / och aldra-
sidst lijksom upkoka / händer här af / at alle des-
se ting få en förtretelig smak / blifwa som en wels-
ling / och kallas rutne / stinckande / Alkaliske och
ett flychtig Luthsält. Hwilke således alla dem /
som sådan en stark änga hända at insupa / be-
smitta / eller också en stor del af wädret / som ge-
nom sådane orter blåser / med giftige och rutne
qwalmer bespränga / hwilket sedan wijda kringfö-
res. Ibland sker en sådan häftig rötha / när
Wintren varit mycket kall / men Wahren och
Sommaren der på blifwer gansta warm / wäth och
qwalmig. Stundom när Sunnan blåser hela åh-
ret med stilla och osundt wäder / Hösten är tåknot /
Wintren blijd och wäth / men Wahren och Som-
maren der på hell / warm och hezig.

När nu wädret således med rutne / Starpe /
flychtige / Alkaliske / oliachtige Luthsält är bemängt /
och

och dese blifwa af menniskorne i Lungan indragne /
skära de sönder Lungan / sära honom och med war-
ma branden (Gangräna) anfehda / men den röda
bloden göras de tunn / stark och ruten / den hwi-
ta eller Blodwatnet göras de tiöckt / coagulera och
förstöcka til klumpar eller polypos. som den flitige
Anatomicus Malpighi har anmärckt. Hwar afhän-
der / at då Serum sanguinis eller Blodwatnet skal
passera de trängaste wägar och rännor / som fin-
nas i kroppen / jag menar / genom Pörtarne /
hwilke äre sammannyttade fiine ädror / blije det
der ståndande / ökas til / och omsider gör af sig
de så kallade Bubones, swulster och bölder / eller
Blodtiurar / Anthraces, Carbunkler och Pestkohl /
och flera sådana knylor / hwilke haf öronen / under
halan / i armholan / och luumstörne / på bröstet /
lären / benen och hufwudet sig sätta / och så åth-
skilliga namn / alt som deras uthwärtens lynde är
Det röda blodet / som af Giffet så tunnt är
wordet / och således til sina lättaste och flychtigste
delar uthdunstar / blije äfwen tiöckt och obegwämt
at genom sina tränga wägar drifwas / derföre det
och nogorstades stannar / och gör af sig röda /
swarta / bruna / blå och andre slag fleckar; dels
och för sin starkhet skull / åter sig wäg genom tar-
marne / eller / då det är i Lungan förstöckadt / sig
genom ett dödeliget näseblödande uthbryter: hwar
igenom fuller den grufwelige ånglan / som af en
sådan blodstockning i Lungan härrörer / tyckes
mildras / doch offta såfångt. Kan man altså här

af sluta / at det fuller kan wara Pesten / fast inge bölder synas. Doch hafwa alle gamble Medici hållit före / at Pestis Babonia eller Pestilentia med bölder / är den wårja.

Denne flychtige och smittosame ångan / som antingen med wådræt / ellet genom siuke menniskors omoånge är fringsförlig / består icke allenast af giftige Luthsalt / uthan ock af flychtige / rutne olior / som med Luthsalten äre blandade och förs bundne til en stummig och widhängande Säpa. Hwarföre de ock mera äro besmittelige / än om de skulle af flychtige salt allena bestå. Men det är säkert / at fete diurs förutnande gör den största Pesten / särdeles Fiskar. I Påfwe Gregorii tid kom Pesten i Rom af en stor Örn / som rutnade i Eiberströmen. I det femtonde Seculo rutnade en Hwalfisk wid Toskaniske stranden / och gjorde Pest öfwer hela Hetrurien. Det är ock i allas mund / at små Slommen eller Norsen af Upsala folcket kallas Pestilentien / emedan en smitta är genom des wid stranden förutnande en gång förorsakad. Hwilken rötha Fiskarne / den tiden de leeka / äre måst underkastade / emedan de då lida tet stincka af den kärleks feber, som hoos dem i Falla watnet eij är uthsläckelig. Ju kåtare diur / ju mera stincka de / och wiisa / at kärleken förtärer Kroppen / och disponerar til rötha / stanck och hetta. Defutan är från långa tider brukeligt i store Städer / at i Nöthmånaden uthdrifwa eller ihjäl-

slå hundar / swijn / kattor / bockar / getter och sliska diur / som kunna snart en förutnelse til sig tagga. Ther til med plåga sådane Handtwerckare / som arbeta i luktande och fete stinwahur / eij gärna lidas i Städer / der Pesten grallera.

Denna Pestilentien begynner ibland på menniskiorne / ibland på fånaden. Särdeles då giftige / rutne qwalmer med wådræt fringsföras / eller af något rutit träff / eller urhur sielfwa jorden något sådant uppstiger / kan eij annars wara / än ju Boskapen / som måst är uthi i wådræt / denna fahrliga ångan indricker / döer bort / och således menniskiorna besmittar. Och berättar Homerus, at Pesten i Grækernas Läger för Troja genom Boskapen först upkom. Afwen skrifwer Virgilius, at uthi hans tid en Örn och Fåre Pest Alpe-Bergen och Ellas öfvergiel / hwilken sedermera menniskiorna angrep. Så är det händt i Franckerijet / och skal den stora Neapolitaniske Pesten af en Dredöd wara härsluten. Ibland begynner Pestilentien at först angriipa menniskiorne / och sedan fånaden / som det hände åhr 1475 / då Pesten war så häfftig / at hästarne / med hwilka man bortförde de dödas kroppar och kläder / fingo Pests bölder och dödde / som Cardanus förmåler. Stundom döo bara mansfolck / stundom qwinfolck / stundom barnen / stundom boskapen / alt som Gud behager straffa Land och Rissen. Hwar til ock mycket gör lijka Temperament, lijka ålder / lijka sinnen / och lijka lefwerne / jämwojl ock ibland förs

förwantskap och lifka ursprung / hwar igenom lifka ba böijelser och lifka blod offta härkomma. Men de / som hafwa gamla flytande Beenstader / Skabb / Sichten / eller Kärleks Klåda / jag menar Fransoser / äre gemenligen frije och obesmittelige.

Det äre jämtwål så samwexlöse menniskior fundne / som genom giftige sakers sammanfokande hafwa giordt Pestilentien / och således bracht mången om halsen. Sådant berättar Theophrastus i sin tisd stedt wara. Livius förmåler om någre arga qwinnor / som detta haft för händer. Och Decius Julius Alexandrinus, Keyser Augusti Lif Medicus, skrifwer / det en slif Pestis Artificialis, eller giordt Pestilentia i Padua genom en Osferman och en Skräddare är opkommen / hwilke fokat de genom Pesten afledne kroppar til en tiocf soppa / den de sedan smordt på dörrar / trösklar / gallror / döregrepar och andre ställen. Xiphilinus säger / at sådant ock stedt under Keyser Commodo i Staden Rom. Istwen när Judarne wore utthur Francrike dömdt år 1320 hafwa de alla brunnar med Spetaliskas sår och blod förgiftat / hwar af en grufwelig Pest är tijmad worden / som nästan hela Francrike ödelade. Åhr 1630 war en slif i Milan; och 1656 uthi Staden Garaw i Schlesien / anståld genom en stelmst dödsgråftware / then ther alla brunnar med gift mångde / och alla gator bestrobdt / som Happel berättar i sin Europa.

¶

¶ Af dese här ofwan anförde korte meningar är klart at döma / til hwilket dera slaget denna Pestilentien / hwar med Gud den Alldråhögste nu nyligen har behagat hemsöka denna Kongl. Residence Staden Stockholm / och nästan hela Riket / tyckes kunna föras och lämpas. Plinius har wål fordom sagt / at the Yfwerbornas land war alltid sundt och frijt ifrån all stadelig ånga / som med wädret fringsföres. Men detta har dock Gud bättre någon exception. Det är fuller icke uthan / at Åhr 1704 begyntes en Pestilentia wid Cracow i Pohlen / dels af döde och obegrafne kroppars förutnelse / dels af hunger / som Krig och Öhrlig nödrvändigt med sig föra plåger / hwilken sedes mera alle åhren och ännu warar / hatwandes sig in i Schlesien / Sachsen / Pommern / Preußen / öfwer alt Pohlen / Ryssland / och omsider Liefland / Estland / och flere Landskap uthbredt / emedan dese orter så wål af hunger / som döde kroppars stancel hafwa noggsamt måst känna.

Och kan det fuller så wara / at Smittan hjit til Staden och andra Siöplasar är införd med Flychtingar / som undan Siendens grymhet från Lief och Estland flydt hafwa. Doch om man något nogare wil saken beslåda / och igenom see den wäderleek / som någre åhr tilförende här warit / huru Wintren ibland warit blid och regnachtig / Wären kall / men Sommarens heet och brännande: huru åhr 1708 war en strång Winter / Wären warm / Sommarens wåth och qwalmig

mig / Hösten flastig ; item huru åhr 1709 war en
 grufwelig kall Winter / Wåren warm och Som-
 maren gansta heet / men i siol en tåmmelig köld /
 Wåren gansta warm / Sommaren wåth och
 qwalnig / Hösten regnachtig / och mera sadant /
 det jag på några åhr bortåtå för mig sielf noga
 har opskrifwit / så kunde man kanstee / som mig
 tyckes / sinna / at denna omstiffelige och ostadi-
 ge wåderlefen en fullkomlig rötha har kunnat å-
 stadkomma / förnämligast innom våra kroppar .
 Wil man wäl hiitföra / hwilke Siukdomar / som
 någon tiid tilbaka / från några åhrs begynnelse til
 des ånda / warit Epidemici , Fahrsother och måst
 gångse / kan slutet blifwa så mycket wisare .

Sårdeles skulle jag troo / at den Starpa kölden /
 som war 1709 har lemnat i våra kroppar ett åm-
 ne til rötha / om der til kommo en warm wåder-
 lek / det ock sedt år . Jag wil icke nämna de Siuk-
 domar och hejige febrer , som wore här 1709 . uthan
 rechner op allenast / dem jag wid min hemkomst från
 Carlserona och Kongl. Flottan åhr 1710 i Januarii
 Månads begynnelse före mig fann / som war / en
 starck och wiidt om sig grippande Fleckfeber hoos
 medålders folck / men hoos barnen kopper och
 Meslingar / hwar af många dödde . Des uthan
 har jag wid samma tiid besunnit / at åthskillige
 qwinfolck / af en sårdeles Naturens Crisi och kraft /
 at lösa sig från onda wåtskor / wore beswärade
 med en treffelig Stabb / små spijkbåder / och smit-
 tosam klåda ; och wet jag ingen af dem / som se-
 ders

dermera warit siuk i Pesten . Sedan i Martii
 Månad begynte Fluß febrerne , egenteligen så
 kallade / med häftig hufwudwårck / ångslan och
 kråkningar / förlösandes sig doch snart genom nå-
 seblöddande / eller durchlopp / eller der igenom dö-
 delige . Wid hwilken tiid jag åter bortreste .

Huru Stockholms Stads Situation sig strå-
 ker / år allom bekant ; kallas med råtta den ån-
 dra Venedig , har salta och sårsta watn om sig på
 alla sidor / träsk och sumpar . Warder igenom-
 blåsen förnämligast af twånne wåder / Nord-
 West och Sud-Ost . De andre blifwa af Berg
 och Skogar förbrutne . Här af flyter / at Fluß-
 febrer , som af det genom kölden coagulerade Sero
 sanguinis eller Blodwatnet komma / måst åre gång-
 se / sårdeles då man wil noga efftersinna / at köl-
 den åfwen år at betrachtas / som ett Starpt gift /
 hwilket de fasta delar sönderstår / det röda blodet
 sönderriwter / eller tiockt giör / men Blodwatnet
 altiid tilstöcker / at det i förklarne måste stanna .
 Hwar om jag widlyffigt på ett annat ställe skal
 handla / om Gud behagar . De af Sydlige win-
 dar härkommande Röthe Siukdomar år man
 eij eller aldeles frij före . När man altså wåderle-
 tens egenstaper noga igenomseer / kan man snart
 sinna / hwilke Epidemier eller Fahrsother här å or-
 ten sig warda insmygande / samt här af klarligen
 sluta / at de förre åhrens wåderlek något lemnat
 qwar i våra kroppar / som af wårman kunnat
 upröras / och göra en grufwelig Theater , sedan
 der

der til antingen någon Smitta / eller allsingen / eller bara Försträckelsen kommit.

Defuthan när wij wele hifsföra / at det fåra Fäderneslandet nyligen tilförende warit plågadt med Hunger och dyr tijd / hwarigenom många fatt lifwet til / men de öfwerblifne samladt en skarp och hefig blod / särdeles gement folck / dem man ock seer af denna Pest febern måst wara medtagne. När wij ock härjante betrachtom / hwad armod och elände / nöd och fattigdom / som genom detta långwariga kriget öf allom är påkommen / kan eij annars wara / än uthi hwars och ens kropp ett hefigt och skarpt Blod finnas måste / hwar före man ock icke nu mera hoos någon redelig Swenskt Underfäthe finner den förra de Swenskas lustighet och glada lynne / emedan så wäl allmänne / som enskylte plågor något hwar trycka och ängsta / särdeles som Fienderne på nästan alla sidor Sweriges Rike så hårdt omställa och belåga: hwar på doch den Allwäldige Gudens lärer snart göra en nådig ändring / sitt stora namn til prijs och ähro.

Eher til med har alltid warit och ännu är min tancka / at mer än hälften af de menniskior / som genom Pestfebrer döb / döb af bara inbillning och räddhoga för Pesten. Det jag troor ingen kan neka til / som hoos sig öfwerwäger / hwad wälde wære Sinnes rörelser hafwa öfwer wår kropp. Dersöre man ock i dagelige Ordspåret säger /

säger / at Inbillningen är wårre än sielfwa Pestilentien. En förständig Medicus har altså mer at giöra med en patient, som är inbillst / än med en / som troor ensaldigt / hwad han af ährligt hiertahö som tilråder. Den lärde Van Halmont har också weiat wiisa / at sedan Pesten en gång upkommit af Smitto / hon sedan intet annat medel til sitt fortplantande behöfde / än bara Räddhogan och Försträckelsen. Dagelige försarenheten bewittar nar detta / och det enda Ordet / at Pestilentien är i Staden / är mächtigt nog / at giöramången både siuk och döder / särdeles en del af Fruentimbrer / som hållas före wara swagare / fast de i många måhl wiisa sina store förmåner. När man ock ofta med smärta see måste / huru quinsfolcken af en hastig försträckelse under sin fruchtsamhet så många sålsama teken af en krafftig Inbillning på sin fåra Lifsfucht insöda och inbränna / som aldrig sedan på något sätt står til at ändras / så kan man med skal intyga / at äfwen Försträckelsen och Inbillningen kan hoos mig det samma utkrätta / som jag hörer / at en bödelig och suntosam Siukdom hoos andra och mina näste grammar åstadkommer / aldenstund Försträckelsen är så capabel at giöra ens menniskios Blod skarpt / och des Blodwatt tiöckt / at det måste i kibrtlarne stödnä och wiisa sig med knylar / som något annat Giff. Hwar om jag tilförende läswat willia uthi min Book om Giff widlystteligen och efter ytersta krafter mig urhiata.

Det ordet Pests och Pestilentia har hoos de gamle Romare varit sagdt om allahanda ondt/ som wore menniskornas skadeliget/ särdeles måns gom på en gång / wari hwad Siukdom det ock wara wille. I hwilken bemerckelse jag dessa orden också brukar / wäl wettandes / at någre mena/ det ingen Pestilentia är / om man icke finner Bubones eller bölder och knylar i Liumskorne och andre Riörtställen / det jag menar kunna förmodeligen helt annorledes bewiisas / om man skulle här inblanda någre twifwelsmål och disputer, som egenteligen höra til Academier och Scholer. Wil man ock tilsee/ hwad de gamle Medici här om sagt/ så lärer deras mening aldrig så varit / at ingen Pest wore uthan med bölder; derföre de ock gjort en åthskillnad emillan Pestem Buboniam eller Pestem med bölder / och andra Pestilentier. Jag tør ock säga / at tredie delen af dem / som här i Stockholm dödt af Pesten / dödt med fleckar eller durchlopp / men uthan bölder / fast jag icke nekar / at ju större delen dem hofft. Naturerne äre mångahanda / och menniskornas maner at lefwa äfwen åthskilligt / derföre man ock icke finner lika werkan af de ta Giffet / eller af andre slike ting / hoos alla. Man seer i Sällskap och Gästebud / huru den ene är lustig / stunger / springer / skrattar / gyllar och gantas; den andre är ond / trättosam / dristia / stridande och orolig; den tredie är tyflåsten / bedröflig / inbillst / gråtande / orflös och sofwande / och så bort åth. Hwilken åthskillnad är

doch

doch icke af det ena slag; öhlet och det ena slag; wijnet / som druckit är / måste altderföre hafwa sin grund i menniskornas stilliachtige Temperamenter och kropparnas åthskillige innandöme. Och tyckes wara bäst / at i detta måhlet gie Siukdomen namn af sin orsak / ty elliest skulle den / som har Pestbölder i Liumskan / blifwa skyld at hafwa Fransoser / emedan ock sådane bölder i den Siukdomen wancka / och hafwa nästan lika uthwärtetes lynde.

Huru denne häftige Fahrboten först inkom / på hwad tid / och huru den från Glasmästare Gården wid Ladugårdsland; Broen förmenes wara uthspridder / lemnar jag Pest-Medicis at beskrifwa / jämwal ock / med hwad Symptomatis och kännetekn denna Siukan varit förderfwelig / samt haru den wiist sig med bölder / Pestkohl / fleckar / bläddror / blåser och flera slike mercken / williandes jag allenast ansöra / hurudan Fahrsoth på Kongl. Flottan under Wiörks detta förledne åhret varit hafwer / at man således må kunna see om den Siukan varit denna Stockholmiske Pestfebern i någon mätto lijf eller intet.

När jag i begynnelsen af April Månad från Carlscrona kom til Calmar / at der stiga om bord på det då förordnade Vice-Ammiral- Skeppet Estland / begynte wäderleken at blifwa tämmelig warm / Stray befann jag / at en stor del af Wågmännen och Soldaterne fingo den så kallade Skarlakans; febern, med röda stora fleckar öfwer hela kroppen / huf-

C 2

wud

wudwårck och heeshet / hwar af de doch icke så särdeles gotswo sig / uthan / förmedelst Guds nåd / genom åberätande och någre små medel blefwo hielpte. Doch warade heesheten någon tisd. Sedermera wore många af Folket från alle Skeppen inne i Rewal / när Flottan kom der på Redden at ligga / hwarest då för tiden en Fleckfeber grasserade. Wårman tog alt mer och mer til. Och då man i begynnelsen af Junio kom at få de Siuka i land til Bbrcks Baraquerne, hade Siukdomen sig åndradt och befans med effterfölliande tekn.

Först någon blef siuk / klagade han sig / at han hade uthwårtes rysningar / men inwårtes hetta. Sedan fölgde en starkt hufwudwårck / swindel / kråknigar / ångslan / wåta ögon / torr och svart tunga / outhsläckelig törst / stinckande anda / skarpt anseende / och en stor matthet / och slöts ånteligen med nåseblödande / durchlopp eller lijffstuka / åthstillige slags fleckar / kalla branden på fötter / been och händer / och omfider stelfwa döden / innom 3. 4. 6. 8. ja 14. dygn. På dem / som Naturen det onda mæchtade utharbetat / såg man antingen i början ett starkt nåseblödande / eller några bölder i Liumstorne och wid halsen / som bölnade uth / och wahr ifrån sig gotswo. Och hade nästan alle enahanda klagan / at en håffrig wårck i been. lår. och armpijporne länge warade effter Siukdomen / det Mercurialis åfwen i sin tisd observeradt. Somlige singo rödda ögon / med rinnande skarpt watern / lijka som Naturen derigenom wille Siukdomen bryta. Måstedelen blefwo siuke på nytt / och föllo många gånger in igen. Man såg doch såå / som

ha

hade Bölder. De måste / som dödde / dödde med Fleckar och Durchlopp. Alle desse uprechnade tekn funnes ej eller hoos alla. En del singo swulster i hördlarne kring Lufftröret / hade ondt före at swälga / och måste alle dö. Men det war märckwårdigt at somlige singo små grå blåser och bölder på den knylan af Lufftröret / som kallas Adams åple / lijksom det warit Gangræna eller warma Branden / det man i gemen kallar Carbunkel. Sådane wore och alle döde. Och kunde jag nämna hwar och en i namn och hela des Historie, men spar til en annan gång. Denna krankheten war mycket smittosam / och wore gansta såå / som icke någon känsel der af försporde. Så länge den starkaste hettan påstod / dödde måst / men som den der på orthen ej länge warar / tog och så Siukan af / sedan många dödt / och de måste siuke warit. Åthskilnaden af orterne / wådrets / Folkets och Spijsningens natur giöra mycket wid alla Siukdomar.

Och må de / som Medicinen intet låsit / kalla denna Färsorthen Fjeldsiuka eller hwad de willia ; jag för min person kan förswara / at det war en slång af samma slagz Pesten / som då förtijden grep om sig i Estland / och sedermera til Swerget öfversördes / och wil allenast påminna dem det swaret / som Apelles gaf / när en wille måstra des målningar. En Konstnär måtte aldrabåst troos i sin konst. Den kan och bäst wetta hwad det war / som luctat måst der på. Hwad swårheter jag der wid af stank och luct och andra syflor hafte / weet Gud aldrabåst / som doch en gång i nåder lærer giöra / at jag ej al

tijd blije förbigången. Det är ock icke anständigt / at gïdra Herrans Rijs och grymma wrede til gäckerij och apespeel. I öfrigt kunde mycket om denna Materien af lärde mäns skrifter och egen förfarenhet uthdragas / men jag ärnar det spara til ett annat ställe / och wil för denna gången wara kort / önskas at något af detta wore behageliget. Jag tilstår gärna / at man wid intet Giffis natur och egenstap så snart kan snafwa och fara i willo / som wid det Pestilentialiste / hwilket så wäl / som mycket ärnar / är ett nogfamt prof til alle menniskiors stora ofullkomlighet och omstränckte förstånd.

Det Senare Stycket /

Om Pestilentiens Afböijande / Botande / och Hämmande.

Nåle Siukdomar / som kunna botas / hafwa effter Hippocratis råd sin läkeedom uthi det / som är wdriigt och twärt emot Siukdomen. Äfwen så i Pestilentien. Måste man alt dersföre först wetta / hwad för slag Pest det är / som grasserar, uthan hwilken wettenskap ingen kan något godt i Pesten uthrätta. Och som den gode Guden har til menniskians nytta och läkeedom skapat så många och äthskilliga saker / dy bör man ock troo / at eij alle dese tillsammans duga för en Siukdom / uthan som plågorne äre många / så måste man wid hjelpemedlen göra ett wahl / betänkandes / at med hwad medicine jag i den ena Siukdo.

domen kan göra mycken lijfa / eller den aldeles häfwa / med den samma kan jag uthi en annan och olika kranckhet bringa patienten om lifwet.

Ältdersföre när man förnimmer / at någon Pestilentia sig i grankapet uthbreder / är en trogen bödn och sann omwändelse til Gud / Naturens Herre / det kräftigaste afböijande medlet. Dernäst är nödigt at hafwa bekant / om Siukan kringföres med Lufften / eller med Menniskiorne ; hwilket wäl i acht tages. Är Lufften besprängd / söker man at uthleta / hwad Lufftens egentelige halt är : antingen fyrilige / Mineraliste : eller rutne / Alkaliste Luthsalt / der inunder begriipas ; Eller om Lufften är alt för tiect eller tunn. Hwar emot man då kan bruka straxt oe medel / som här effter nämde warda / til Lufftens förbättrande och förbrytande. Men om det är en sådan Smitta / som från den ena menniskian til den andra warder kringburen / och kan uti allehanda wahur förödmnas och således insmyga / då är bäst / at sådane Städers och Lands folk / som redan besmittade äre / aldeles utgeslutes / och all handel och wandel med dem upphäwes. Woro doch någon gangsta nödig / at insläpas / borde kan först hålla sin Quarantaine / med Swafwel rökas / och ligga sina wickor i Skärselden.

Skulle hända / at Pestilentien någon gång härkommer af sina matkar / kunde man då betiena sig af alt det / som är befunnet strijda emot Rötthan / och den samma dämpa / såsom alle fyrilige saker. Dwicksilfwer hurit på halsen i en hafelmöt berömmes mycket. Man kunde då röka med Kruth /

Saltpeter / Salt / Swafwel / Enerijs / och sådan Rådor / som en syrlig ånga ifrån sig sprida / och här effter skola nämnas. Inwärtens brukar man åttwen syrlige Mineraliste Spiritus, hwilke röthan krafftigt emottå. I det öfrige handteras denna Pesten / som den / hwilken egenteligen af Förrutnelse härdrer / om man och skal kunna twos / at någonsin någon Pestilentia af matkar kommer.

Når Lufften med Arsenicaliste / Swafwelachtige och sure gwalmer är beblandad / och någon Brådd eller Pestilentia her igenom försprides / är bäst at fly så långt undan / om möjligt är / til des man finner lufften wara reen. För det öfriga / och för dem som deminga äre / tappas Fensiren wäl igen på den sidan / hwar ifrån sådant gift inblåser. På gator och in i husen röktes med Hiorthorn / hästhorner / sädrar / häär / stossulor / gamle kläder / och alt det / som af något diur kommet är. Ty når sådane saker opbrännas / gifwa de från sig ett Luthsalt och en Alkalist ånga / som de syrlige Salten / hwilke i lufften omsdras / beskrjda / förbröta / och omintet göra. För nästan hålles Strick Spiritus af Urin, Hiorthorn / Salmisk, Menniskio eller andra diurs blod / och flere sådane Alkaliste stinckande saker. I munnen tuggas alle de ting / som hafwa en på Alkali störande krafft / som Canel, Ingefer / Pepart flere sådane Rötter och Aromatiste rötter. Men som denna Pesten föga anworstådes finnes ån kring grufwor / giffrige hol och gropar / så har man och at beklaga / at den nästan är obotelig / emedan sådane giffrige oos med wädret i Lungan insupas / göra der döde.

dödelige såår / och blodet hårdt förstocka. Hwar om den lärde Agricola läses i sin Bergz. Bock. Om nåre here gwalmer komma utdur steswa jordens plåger man begifwa sig op på bergen / der friskt wäder igenom spelar.

Warder Lufften alt förtioct / wäth och kall / och således skadelig / håller man sig inne / så nycker mögeligit är / sätter en frist eld på Spijsen at Eke eller Enewed / Bidret och flere dyljke / hwar igenom den tiocka lufften blifwer sönderdelad och tunn. I sådan händelse kan man bruka rökelse af Melissa, Thimian / Kyndel eller Sätther / Cupress / Lavendel / Mirram / Rosenmarijn / Jop / Mattram / Puleija / Mynta / Saltwia / S. Olsuf Humbla / och flere ; samt desse följande Rådor / såsom Rökelse eller Benzoi, Storax, Bdllum, Galbanum, Sagapenum, Bernsteen / Beck / Harg / ic. Deskljkest är Hiorthorn / Hår / Håsthorwor / och flere sljke ting i sådanttilfälle gode / emedan de Lufften sönderdela / då de brännas. De Fattige / som intet råd hafwa / at köpa dyra saker / kunna behielpa sig af Enebår / Idkstaht / Aplekstaht och annat sådant / at kasta på elden / når Spiellet igenslås. De kunna och tugga Hwijtelök / når the utgå / eller något dyljkt. Förnämt folck må bruka Neglikor / Caneel / Citron och Pommeransstaht / Calmus / Cardemommor / Biolroth / Angelika / Sörfåra / Allansroth / Pimpinella / Lagerblad / och mer sådant. På Apothequen finnas och någre wälluchtande Bollar / med Ambra, Zibeth eller Moschus författe. Den hegige feber, som här wid plåger infalla / beundres med åderlåtande / om man så tycker / och andre tienk

rienslige Medicamenter, som icke så kunna föreskrif-
was / uthan beroo på hwars och ens Medici gods-
finnande.

Twårt emot när wådrer är tunnt / lätt / hett
och qwalnot / och mennistorne der igenom försmäch-
ta / måste man wara betänckt på andra medel. At
hålla sig inne i husen / är det bästa / därdeles der
stengolf äro / eller under hwall och i källrar. Fen-
sterlukor slås igen / at man må hafwa så mycket swa-
lare. Husen kunna då och då med kalt watn be-
stänckas och genomsprutas / eller med ärtika / som på
warma stenar slås / undertijden igenomdras. Som-
lige sättia här och der i husen ärticka och kalt watn /
at utdhunstandet der af måtte något göra. Man kan
ock ströb på golfwet Wijdelb / Linde och Ulelb /
Fläder / Roser / Lactuker / Wallmoger / Portulaka /
Elgegräs / Dretunga / Borrage / Violet / Ederero-
fer / Syror / och flere sådane. För näsan kan man
hålla Wijnärtika uti en swamp / eller lucta då och
då på Vitril eller Salpeter Spiritus, eller Citroner /
Pomeranger / Limoner / syrlige Äplen och slika syr-
lige ting. Det är ock undersamt / at den milde Sla-
paren har gifwit oss så många slag syrliga fruchter
den tiden på året / när warman är störst och
wij måst äre benägne til förrutnelse och inwärt-
tes hetta / såsom Kiersbår / Wijnbår / Krusbår /
Smultron / Hallon / Hiortron / Lingon och andre
orächnelige / hwilke fruchter med sin wålsmakelige
syrlige safft kyta wår hetta / och förhindra den in-
wärtens røthan. Dersöre man ock uti Italien om
Somnaren sälger kotte påron til at lästa sig med
för

för torst och hetta. Syrliget dricka är alifså i beta
Somrar godt / Miölet och sådant mer. Med Jis
eller Saltpeter kan drickat hållas kalt. Man kan
ock begifwa sig under skuggerika träån wid rinnande
watn. Och berättar Plutarchus om Babylonierne, at
de i heta Somrar sofwa på Läderflastor fylde med
kalt watn. Italienerne fylla Flastorne med wäder. Der
Landet är så fatt / kan man det igenom gräfwa / at
Landet får spela igenom / som det är i Holland / hwa-
rest ock icke så starkt wärma förspörres. Hwilket
konstgref at minsta hettans krafft Cn. Pompejus uti
Italien aldrad först påfann / som Valerius Maximus
skrifwer. Den Blodgång / som wid hettan sig insin-
ner / plågar wackerer gie sig af oswannande sura safft-
ter / desliktest Tamarinder, Swebkonlag / och annat
syrligt / som litet purgerar. Man achtar sig för
stoppande saker / ty de göra intet godt / som försaren-
heten lærer. Det bästa är at bringa kroppen til
swettning med Theriak, Mithridat, Orvietan, eller
andre medel. Alle hegige och Alkaliske drycker eller
Spiritus skada; men der emot alle syrlige Wijns
Rhenst / Franst och andre / duga / när de med mät-
to brukas.

Den Pestfeber / som sker af Hunger och dyr
tjid / finner eij sin förnämsta Lakedom uthur Apo-
thequen; uthan uti de huus / der Bröd / Dricka /
Miölet / Rött och andre ätande wahruer stå til at be-
kommas. Doch bör man der wid i acht taga / det de /
som Hungren så länge lidet / at uti deras kropp
redan en hegig feber och frätande blod förnimmes /
eij strax begifwa sig til Rött eller fist-ätande / hwar-
genom

genom då wisserligen en större hetta och häftigare eld lärer upkomma / som lifwet ofehlbart til ända gör. Men Bröd och Mjölck och andre lindrige matfakter / sparsamligen i förstone ätne / äre ganska rienlige: defliket något fyrligt / af hwad namndet och hälft wara kunde / doch med måtto och försigtighet brukadt. I öfrigt handteras denna feber, som en annan hegig krankhet / der och hända skulle / at någre med Hunger. febern besallne Siuke råkade i Läkars händer. Man ser doch / när det arma Folcket taga mycket til sig af math / at de hastigt förfalla. Samma sak är det med dem / som i Belägringar slutna / så Blodsoth och andra krämpor / om hwilkas hämmande näst tilförende talt är.

Den Pestilentia / som Kommer af rutne och stillastående watn / och offta ster / kan på det sättet bäst ändras / at man förseer sig med färste watn / och söter til at ändra Lufften med fyrligt rökande saker / hwilke dels tilförende / dels här effter nämnas stole. Och skrifwer Diogenes Laërtius, at då Pestilentien war i Selinunte af en liten Ålf / som flöt wid staden / men af hettan rutnade / har Philolophen Empedocles hittat på det rådet / at draga små rinnande bäckar in uthi det stinckande watnet / och med konstige handgrepp så lagat / at watnet fick en större rörelse och förs. Hwilke watn då de wore förblandade / stadnade både Röthan och Pesten. Det Pisaniske landet uthi Italien har och fordom med watn och påsar warit öfwerräckt / ofundt och obebodt / til des at Hertigen af Florentz har låtit det igenom gräfwa. Så är det och med Holland stedt. Men ingen dera af desse

Pesti-

Pestilentier hafwom wij nu hafft / fast jag icke nekar / at någre komma med denna öfwerrens.

När altså en Pest af någre sakers Förtrutelse / som tilförende sagt är / upkommer / och begynner wijda om sig grippa i andra Landskap / tyckes wara nödigt / at der wid wara på sin post. Af hwilket Pestslag jag tror / at denna sidsta Stockholmiske warit / antingen den af Hunger / eller döda kroppars stand i Pohlen / eller af Hunger och wäderlekens underlige skiffren innom landet / skal hafwa sin härkomst. Man bör wid sådan händelse twänne ting tilsee: Först / om Smittan endast med menniskior blifwer kringförd; Sedan / om wädrer är besmittadt / eller ej.

Hwad det förta widkommer / så kunna Medici sådan Smittas insmygande med de aldrabäste Morgiffter eller Antidotis icke hindra / uthan alt detta dependerar och beroor allena på Öfwerhers personer / som och i slike tilfällen göra sin högsta flit / at hwarken fördächtigt Folck / eller mistänckfulle wahrer / särdeles Linne och Alltyg / sig måtte insmyga. Hwilken trogne försorg / näst Guds thens Högskas wälsignelse / många orter för en sådan grym gäst har offra befrijat och Smittan afwändt / som Historierne wittna / jämwal denna tijden. Om Lufften skal wara anstucken / willia somlige der med uthforskas / at de öfwer natten i frija Lufften uthsätta ett glas med watn / wijn eller mjölck / hwilke ting om de förändras til sin färg / eller öfwerdragas med något skinn / mena de at Lufften är öreen. Andre lägga färste bröd under det himmel / och om det i hastig

het

het möglas / eller innan til bliir gohlt / grönt eller månglett / och då det kastas för hundar / af dem doch icke upåtes / säga de at lufften är smittad. Hwilke prof / i betrachtande til äthskillige slagz Pestilentier / kunna något wijsa / doch icke så aldeles säkert. Man finner ock offta / at sådane experimenter skee / då man likwål intet weet af någon Pest. Säkrare är det Profwet i denna slagz Pesten / som Van Helmont berättar / at lufften luchtär lijk som af brände skofuhlar; med hwilket tekn Helmont säger sig uthi den Ostendansiske Pestilentien hafwa rögdtt alla dem / som af Pesten redan angriipne wore / hwilket är wårdt at observeras. Och har jag sådan lucht hoos många Pestsiuka kánt / och offta märckt. Deputan då många menniskor på en tijd och hastigt / utan at hafwa sedt eller betökt hwar andra / af enahanda Siukdom anfallas / och borttryckas / kan man fuller någorlunda säga / at Lufften är besprängd / särdeles om wädret blåser från den beröchtade orten / och ingen stor Saltisid är i wägen. Eller om under hela tiden en tiöck Sydlig wäderlek med regn och soolsken / köld och hetta förnimmes. Doch tror jeg säkert / at uthi denna Stockholmiske Pesten Lufften ingalunda siera ifrån warit inficerad, fast man ju icke kan neká / at wäderlekens ändringar effter århsens tiider giordt Siukdomen afwen til sitt opstigande och nederfallande mycket äthskillig / doch så at begynnelsen och ändan warit lijk.

Finner man af säkre tekn / at Lufften werckeligen

ligen i denna slagz Pesten är besmittad / anställes rökningar i Städerna på alle gator af sådane slag / som / då de brännas / från sig gifwa en syrlig önska / hwilken syrlighet ändrar det rutna i Lufften swäfwande Giffet. Sådan syrlig röök gifwa alle kådachtige Träd ifrån sig / såsom Een / Tall / Gran / Ceder / och flere dyliike / med hwilke man kan röka / effter hwar och ens lägenhet / och ortens bestaffenhet. Så hafwer Hippocrates fordom / och sedan Aeron Agrigentinus drifwit Pesten från Grækeland med det / at de tåndt eld på Skogarne / som Plutarchus och Plinius betyga. Ty Elben är den bästa rånsaren / både uthi tiöck Lufft / och sådan / som här omtalas / särdeles på de orter / der man intet kan betiena sig af winterkölden til Pestilentiens hámmande. At antända Kruth med Styckens oflösande / eller elliest / at bränna Swafwel / stenkohl / Salpeter / Vitriol / Salt / Siára / Harts / och flere saker / är dekljicest ganska godt / och wädret mycket ändrar.

Ther til med hålles Fenster wål tilmåpte på den sidan / hwar ifrån det giftige wädret kommer. Alle sådane wahrer / hwar uthi Giffet sig fasta kan / förwaras / såsom Ull och Lijn / samt andre. Alle personer / hwilke med någon orentlig syfla måste omgå / söke sig rum uthom staden / så långelufften är smittosum. Hundar / Kattor / och andre diur / bortföres / innestänges eller ihjållås. Pestwerck och Sångekläder kunna snart hoos sig en smitta förgömma / som sig sedan uptäcker / hwar om

om man har exempel i Bibelen och 3 Moss's Boof.
 Man finner ju ock hoos Sennertum, at Pestgiffret
 uthi en Lijnduk / effter den Breslawiske Pesten legat
 fördold i fiorton år / och sedan åter framkommit.
 Man håller ock före / at den förra Stockholmiske
 Pesten år 1657. någon itid uthi ett Snöelijf sig
 förgömt hafwer. Forestas säger / at den länge en
 gång varit gömd uti en Spinnelwäf. Åhr 1648.
 Kom Pesten in til Staden Valentia i Spanien
 med Skofuhlor af Kurck / hwilke med ett Stepp
 från Algier, derest Pestilentien war / införde wore/
 hwar af först alle Skomakare / deras Hustrur och
 Barn / sedan de / som af dem köpt skor / och der
 effter flere dödde. Men det är undersamt hwad Die-
 merbroeck berättar / at då en Apothekare i Nim-
 wegen stulle sparka halmen undan sängen / hwar
 uthi des Gesell af Pesten ätta månader tilförende
 dödt / har han fått en Carbunkel eller Pestkohl på
 forhen. Andre exempel wil jag förtija. Hwad
 som här äfwen händt / är än i friskt minne. Der
 före Turckarne / dem Busbequius så högt berömmar
 för sin renlighet wid naturlige ärender / at de alltid
 en spada med sig bära / och sådant nedergräfwa/
 deruthinnan åter af samme Man noteras / det de
 uthan sträck på sig klädt de af Pesten aflednas klä-
 der / och dödt hopetals. Om alltså de besmittade
 kläderne opbrännas / eller i wintertijden doppas i
 kallt watern / på snö utläggas / at wår frysa / och
 sedan torckas och rökas / wore wäl mödan wärdt.
 Somlige taga en stark luth här til af asla / Cal-

petere

peter och Viatril. De kläder / som åttika tåhla / kan man
 der med befuchta. Der alt folcket uthdödt är / tages
 alle Fenster uhr wäggen / at wädret får spela igenom.

Det bästa medel i sådan händelse och då
 lufften finnes oreen / är / at fly undan och begif-
 wa sig på de orter / derest man weet / at lufften
 är reen / eller med slyrlige / Mineraliske ångor up-
 fylld / såsom wid Silfwer / och Kopparderget.
 Hwilket expedient också tienar / när Pestilentien
 är genom menniskior / diur / kläder och annat frings-
 förlig och besmittelig / uthan at wädret är besmit-
 tadt; doch så / at man wid det tilfallet icke är fris-
 jare wid grufwor / än annorstädes / så smittan föres
 om med folcket / och eij med wädret. Och har den-
 na försigtigheten af hedenhös och uhrgamla tju-
 der warit brukelig; men det måste stee i första bör-
 jan / och långt bort: seent bör man ock komma
 igen. Ty så lyder den gamla Latinske Versen:

Hæc tria tabificam pellunt Adverbia Pestem;
Mox, Longe, Tarde, cede, recede, redi.

När Pesten är för hand / så lag tig **Snart**
 uhr wägen /

Långt bort; kom **Seent** igen. Tu ellicst
 blijr förlägen.

Doch är det obserwerat af Thucydide i den Athe-
 niensiske Pesten / at då Lufften är besmittad / bör
 man fly til sijdlänte och nedrige platser / dalar /
 Jordgruffter / Bergskreswar / Källare och flere så-
 dane / som af wädret mindre igenomspelas.

D

Men

Men de / som för sitt wijsdyftige huushåld / andre beställningar / eller ock af eget tycke / eij kunna eller willia bortresa / böre röka uti sina huus med rökpulswer från Apotheken / eller Oliban, Mastix, Bernsten / Storax, Swafwel / Beck / Zärra / Harts / Eneeris / Enebår / Citron / Pomerants / och Aplestahl / Kruth / Salpeter / Campher / Salt / Victril, och annat mer / som en syrlig lucht ifrån sig gifwa. Man kan ock slå ättika på heta stenar / hwars ånga i detta måhlet är gansta nyttig / aldenstund ingen ting är så krafftig at hindra putrefactionen och Røthan / som syrlige ting. Doch äre de Mineraliske de bästa. Här kunde man ock fråga / om man behöfwer röka / då Lufften intet är inficerad? hwar på jag svarar / at som så wäl af de siuka / som döde menniskior en giftig ånga och smittosamt oos uthgår / hwar af lufften på den orten / derest Siukdomen graserar, kan snart blifwa besprängd / håller jag för rådeliget / at man röker både uthe och inne / doch med tienlige ting / och i denna slag; Pesten allena med them / som en syrlig lucht ifrån sig sprijda.

Om Präservativer och Bewarande Medel är doch en fahrligare ting at sig uthlåta. Det bästa är / så i detta måhlet / som i all annor ting / en innerlig Bøön til Gud / och sann omwändelse. Hwad Amuleta eller Giffskilder anbelangar / af Agath, Smaragd, Saphyr, Bezoar - steen / Bernsteen / Coraller / Qwicksilswer / Rysgehl / uptonckade Groder / uthskurne Kors och Characterer, och flere dyljke / är

är denna min mening / at de föga ting uthrätta / om man undantager Qwicksilsweret och Rysgehlet som tyckes något göra i denna Pesten. Derföre man ock låser / at Magnes Arsenicalis har bewarat Pästwe Hadrian i Pesten / om det så sant är. Eljest præterverar den sig bäst / som håller sig inne / röker sina rum med syrlige saker / och för det öfriga styr allas deras omgånge / som mistänckte äre / och intet fruchtar för döden. Ty det är otwistwelachtigt / at denna Stockholmiske Pesten måst genom Fruchtan / Dienstefolck / Visiter, och Urstagande är Fringspridder. Den som intet å ämbetes wagnar hoos de Siuka har något at beställa / kan ock mycket wäl hålla sig der ifrån / emedan at wara sohlsam och curieux i detta måhlet har mången kostat lifwet.

Der emot äre många / som å ämbetes plicht måste de Siuka besöka / så wäl å Sialenes / som krops pens wagnar. Man kan altså fråga / om man med något Medicament kan sigså præservera och bewara / at ingen Pestilentialist Smitta kal kunna biyta på dem / som hoos de Siuka wistas? Jag för min person troor / at det är aldrig godt bruka någon den ringaste Medicin, när man intet kan ner sig ondt: ty den / som offta och onödigt brukar medicamenter, sinner ingen werckan och krafft der af / när han blifwer siuk / det man esomofftaste förnimmer. Men jag wil denna saken listet nogare betrachta. Präservativ eller bewarande medel äro twänne slag: Uthwärtas och Inwärtas. De Uthwärtas

wartes äre redan til en stor del nåmde / som i denna Pesten tiens til rökande. För näsan kan man hålla / då någon de Siuka besöker / en Swamp doppad i Wijnättika / eller besprängd med Viæril-Spiritus, uplöst Campher, Citron Safft / eller lucta på Citroner / Pomeranger, Limoner / Äplen / surt Bröd / Siära / Bernsten / Storax, &c. I munnen kan man tugga Enecråd / surt Bröd / Äplestahl / Citron och annat slijkt / eller offta stöla sig med ättika / Lungonsafft / &c. Och som Giffet antingen genom näsan indrages / och således i Lungorne sig fäster / eller warder i munnen blandadt med spotten / och sålunda nederswälgdt / hwar effter de ouphörlige kränkningar föllia / så kan man / til at hindra detta senare / röka eller tugga Toback / eller något / hwar af man mycket spottar / på det at Giffet tillijka med spotten eij må nederswälgas. Jag nekar dock icke / at ju Giffet kan fästa sig annorstädes / och uthan på kroppen. Äfwen til at hindra / at det til äfwen tyrs nedswälgde Giffet eij måtte sig uthbreda och Magan anbränna med Pestkohl / som af Helmont och flere är obserweradt, tyckes vara rådeliget / at aldrig uthgå fastande. Den bästa matthen är Fiskon / eller Smör och Bröd: ty Smör och alt fett förtaga krafften af alla Giffet. Athskillige Naturer och Temperament göra ock / at eij Pesten fastnar på alla / äfwen som de / hwilke hafte Måsklingen / eij gärna sedan smittas.

De Inwärtas Medicamenter tyckas böra hafwa dese twänne egenheter / Com änteligen någre stöle

le brukas) at de antingen bewara Blodet för Rökta / eller och disponera kroppen til ett stadigt och friskt utdunstande / at således denna utdunstningen måtte med sin Atmosphæra eller Swettring kunna förhindras / det intet något Giffet kan kroppen när komma. Hvad det förra angår / så kan ju ingen neka / at icke Aloë och Myrrha, och de der af bestående Compositioner, som Paracelsi och det så kallade Gref Bielkes Elixir, wår kropp och blod lijksom balsamera, hwarföre de och ännu i dag brukas til Mumiers och döda Kroppars conservation. Men som der af en stor hetta / Durchlopp och Blodgång förorsakas / så tyckes detta medlet eij vara så tienligt. Den som finner sig wäl der af / kan det bruka. Wättre Präservativ moth Rökhan är Honing / Möd / Wijnättika / Äplen / Päron / Citroner / Pomeranger / Lungonsafft / Wijnbärs / Enebärs / Fläder / och Berberijs / Moos / syrlige Mineraliske Spiritus, och ett godt gammalt Franskt eller Rhenskt wijn. Wid det senare / som kroppen skal hålla i en lindrig swet / wet jag intet något wist at nämna / emedan nästan alle Medicamenter kunna drifwa swetten / der de så styras och determineras. Om jag dricker ett glas salt watern / eller ett glas wijnättika / och går der på uthi kalla lufften / skal det tåmmeligen drifwa Urinen; men lägger jag mig i sängen under gode kläder / drifwer det swetten. Doch är min mening / at man ingen swett bör drifwa / förr än man blifwer siuk. Och tror jag / at de / som så mycket hafwa qwaccliat med sig / at drifwa swetten / äre snarast siu-

ke wordne / ty kroppen blir af swettande matt / och Blodet tiockt. Somlige hafwa ock råkat uthi ett alt förmycket swettande / eller en Sudorem Colliquativum, hwar af jag några sedt / som satt mig sjuka nog / sedan jag hemkom. Ett godt glas öl eller wijn drifwer wäl swetten i detta målet. Ther til med troor jag fullteligen / at Frijsmodighet blandad med Försigtighet är det aldrabäste Präservativet; när man ock derjämte dricker syrligt och swafadt Firner eller Rhenswijn / jämwäl Ulandt och Betoniwijn / som hiertat frögdar. Dersöre säga Italienerne: Vende la tonica, e compra la Betonica. Uthi dese wijn / när de drickas / kan man drypa några droppar af Spiritu Salis dulci, Essentia Theriacali Camphorata, Sydenhams Laudano, eller ock mitt Syrupo Cardiaco. Ty at wiltia inbilla androm / at hafwa något Pulfwer / Arcanum, eller annat stäteliget Präservativ, hörer Charlatans och Qwackfalware til / med hwilka ingen rätt Medicus, som ser hwad listet det är en menniska förstår / wil hafwa at göra. Befalla Gudi saken / bruka tienliga medel / och handla åhrligen med sin nästa / är det bästa. Och här med har jag mig i många smittosame Siukdomar / Salvation-Curer, och denna Pesten conferveradt. At döo i sin kallelse är besömmeligit.

Nu wil jag komma til den Pestsiuka och sielfwa Patienten. Hoos ingen Patient i denna Siukdom kan lærer man sig rätt kunna förhålla / som mig synes / om man intet der wid betrachtar trenneting. Först

Först om Pesten är i sitt upstigande och beghynelse: Sedan om den är i sitt högsta / det Grækerne kallade ἀκμῆ; Eller sidst / om den är i sitt aftagande / nederfallande och på slutet. Det som hielper i början / plåger gärna hielpa på slutet / men då Siukdomen är wårst / plågar det skada. Detta har jag sielf obserweradt. Dersöre ser man / at i Pesttjider äre trenne grader. Först grasserar en Fluß / eller Fleckfeber / med Blodgång och andre tekn / som låter sig wäl bota och curera. Der näst beghinna folcket at döo hastigt och på gatan / på hwilka man finner ibland fleckar / ibland icke det ringaste tekn. Och då är Siukdomen som wårst / och på sitt högsta. Jag har någre sådane öpnat / och funnit / at hela Lungan warit full af tiockt och swart blod. Man finner sällan boot / när så är / så framt man icke på en mycket förständig Medicum råkar. Sedernera beghinner Pesten at wijsa sig med bölder / som dels mogna / dels inslå. Åter komma swarta bölder / Pestkohl / eller så kallade Carbuncles, fram. Darsider beghinna Fleckfeberne sig framtee / och Blodgång eller Liffsiuka / då Siukdomen beghinner sig sacht och aftaga. Orsaken til så många Pestentiens Lynde är ingen annan / än Waderleken / som effter åhrsens tjiider med hetta och köld förändras / och Siukdomen beghinner / uphöjer och förnedrar. När største hettan är / döo wäl många ganska hastigt / men då wårman om dagen / och kölden om nätterne sig insinner / kommer den fahrilige Böld Pesten / som dock låter sig någorlunda bota.

Här af seer man / at de medel / som i begynnelsen och wid ändan på Pesten kunna hielpa / mitt i den samma och då största hettan är / alsintet duga. At förtjuga andre / så är det säkert / at äderlåtningen / som wid begynnelsen och ändan så ganska högnödig är / mitt uti wärsta Pesttiden gör inter gagn / som förfarenheten wijs. När nu någon i Pestens början siuk blifwer med frosta / hetta / hu'wudwärc och kräkningar / kan han straxt låta sig äder / om han är blodfull / och der på taga in Theriak, Mithridat, Orvietan, Diacordium, Myrrha, Swafswelpulwer / Campher, Wijnättika / Citron, eller Berberis Safft / eller annat at swettas på. Uthi Apothequen finnes och så Electuarium de Ovo, Alexipharmacum, Mixtura Simplex, Essentia Theriacalis Camphorata, och sliike Composita, som äre gode / då de rätt och ordenteligen brukas. Eller tag Myrrha, Swafstadt Salpeter eller Sal Prunella, Swafswelblommor / afhwardera ett tredjedels quintin, Campher fem gran, gör detta til ett pulswer / at taga på en gång: hwilket Pulswer i den Wienste Pesten är mycket brukt. Röttätande är under warande Siukdom mycket skadeligt / eij eller långtar någon Siuk der efter; warandes ett klart teckn / at man i besige siukdomar aldrig långtar efter något / som kroppen skadeliget är. Men syrlige saker långtar man efter / och de äre mycket gode: såsom stekte Aplen / Citroner / Pomeranser / Halblon / Hiortron / Wijnbår / eller och den berömdwårde Lingonsafften / som är ganska nyttig. Swettning

gen är i detta måhlet mycket god / allenast at den ster med tienlige Medicamenter, och sådane / som förrutnelsen emottå. Ty många saker kunna wäl drifwa Swetten / som doch icke i detta målet äre tienlige. Ett glas gammalt Rhenst wijn är ett godt och krafftigt Swettdrifwande. Jag kunde här wid nämna mycket / men det låter sig intet så alltid göras / som skrifwas / aldenstund Patienternas Sinne / temperament, lefwerens maner / wäderlekens förändring / och sliike saker göra en stor stilliachtighet wid ett och annat.

Men när Pestilentien är som wärst / och folket falla neder på gatan / då måste ingen äderlåtning ske; eij eller / då Bölden i Riumskan och under armarne sig wijsa. Ty sådane äre en werkan af ett friskt hierta / och en Crisis Naturæ, eller Naturens krafft at drifwa uth ifrån sig det onda giffet. Men om jag då öpnar ädran / betager jag hiertat sin krafft / at kunna mogna dese bölder; fast jag och der på lade de bäste mognande Plåster: om icke ibland kan hända / at hiertats krafft minskas af all förmuycken Blodsfylla. I sådant tilfalle är bäst / at låta Naturen råda / och allenast underhjelpa med syrlige ting / som i det måhlet äre hiertstyrkande. Sådane äre alle Mineraliske sure ättikor / som Swafwel Salpeter: Viätril- och Salt Spiritus, Clyllas Antimonii, Wijnättika / Citron Safft / eller Lingonsafft: Wijnbårs / Enebårs och Flådermoos / och mer sådant / är ganska godt. At swettas hårdt och trunget / när så tilstår / är intet braf / emedan

dan söga watn är öfrigt på blodet / utan det måste coaguleradt och tiockt. Ju mera man swettar / ju tiockare blir blodet. Ut föllia Naturen är det bästa.

När Pesten är i sitt afftagande / kan man sig betiena af de samme medlen / som nämde äre wid des opstigande. Då äre swettningar gode / hälst när de ske genom sådane saker / som sträfwa mot sielfwa gifftet. Man får dock intet taga quid pro quo, fast mången gemeen täncker / at det är lijka mycket / allenast at man kan swettas. Det tör ock hända / at många hafwa sig dermedelst bortskämt / i det de ingen rådsfrågadt / uthan af sig sielf grippet til hwad medel de först funnit. Och plåger Pesten gemenligen afftaga / när Winteren och kölden sig infinner / då hon eij eller är så smittosam / som tilförende. Äfwen så sker det uti en alt för stark hetta / emedan både alt för stark värma och köld hindra all Röthas. Den Polniste Pesten har ock hwar Winter hwijslat. Om det sker derföre / at Winterwädret med sig förer en hoop Salpeter och Ammoniacaliske Salt / hwilke emot Röthan sträfwa / synes eij så olikt / fast wärma och wätha / såsom Hufwudorsaker til all Förutnelse / den tiden sela.

Bölder / dem Naturen sielf förmår öpna / behöfwer man ingen ting at påläggga. Wil ock Naturen bölderna försmälta / at de gå in igen / måste man också der med wara nögd / allenast at man der wid gifwer något godt motgift / särdeles af Mineraliske syrlige saker / eller något syrliget Laxativ af swestkon och Tamarinder, om Patienten tähl. De begynna ge-
men

menligen med ett stickande under Armholarne / i liumskan / eller annorstädes. Ut hielpa bölderna til en god mognad / finnes offta nödigt, då man kan af tienslige krydder / eller af bara warm forngröt göra ett omslag. Eller tager man Honing / surdeg / Fikon / stekte Löfar och Lillieolia / Terebinthins Plåster / Diachylon cum gummis, de M-liloto, Diaphuris Rulandi, eller Tyss Såpa och Honing / och mera sådant. Spricker bölden sielf / är det wäl / men intet bör han stickas / förr än han är wäl mogen / ty elliest lærer den Siuke der af skadas merckeligen / som dagelige törfarenheten nog samt betydgar. När han är öpen / plåger man med Terebinthin och Honing tillsammansblandade ränsa såret. Sedan lägges Emplastrum Diapalma, Sticticum Crollii, eller annat godt Plåster der på. Doch hålles den länge öpen. Somlige lägga Vesicatorium eller Spansta Flugor på bölderne / men jag skulle det intet töras göra / aldenstund Spanste Flugors gifte är af samma natur / som det Pestentialiske / fast icke så fychtigt. Swarta bölder och om sig frätande Pestkohl omstrykas med Butyro Antimonii, Oleo Vitrioli, Lapide Infernali, Skedwatn eller andre slijke saker / at de sig eij widare må uthbreda. Ehe äro dock faselige / och låta sig sällan cureras. Doch kan man på dem lägga Fikon / Honing / eller andra mognande ting / at de löfna och affalla / och sedan läka dem / som ett gifftigt sär.

Hwem som smittar måst / ontungen en Siuk och ännu lefwande / eller en af Pesten död menniska /

flia / är eij lätt at säga. Den sista qwalmen och andan / som uthgår ofwan eller nedan af den / som dör / är aldravårst / det jag med min egen skada wäl offta har försökt. Liken äre ock smittosame / som försarenheten wißt / fast Jordanus en fäselig historie berättar om en Breslauer Dödgråtware och en död Jungfru / den jag förtiger. De som från Siukdomen upkomma / måtte äta listet / af hwad math de hafwa råd til / men at dricka mycket / doch listet i sender / är dem nyttigt. Salt och surt är bästa mathen / särdeles kärnmölk / watnet / som står ofwan på lupen mölk / surkåhl / och sliske saker. Men starckt Brännewijn och Portugiswijn / måste man så wäl före som i Pesten / och effter den samma mögeligst fly / ty de göra blodet tiockt och brinnande. Och kunde mycket hjälpas / huru man sig ordenteligen wid alla tilfällen betee skulle / men som sådant redan af andre skedt är / wil jag det icke repetera. At gifwa något Recept til det ena / eller til det andra / dristar jag mig icke til / emedan jag intet Recept weet / som skal wara godt för allom / effter såsom Naturerne / Gemöthen / maneren at lefwa / ålderen / wäderleken / och flere orsaker kunna mycket här wid förändra / det en Medicus då först / när han til någon siuk blije kallad / kommer at i acht taga : willandes jag ock sielf mig wiidare effter yttersta förstånd utblåta hoos de Siuka / hwad som sinnes nödigt eller eij. Men med alt wårt wäsende / wårt rick och ræck är platt intet bewänt / om eij Gud der til gifwer sin nåd och milderiika wälsignelse.

At

At säga något wißt / om den nu genom Guds thens Högstas nåd hwiilande och stadnade Pestilientien än wiidare och i Währ eller Sommar skal sig frambyta och igenkomma / lærer ingen menniska göra / emedan det måst på wäderleken ankommer / den Gud / Naturens Herre / allena har i sin hand. Doch tyckes fuller / at de gode och berömlige anstalter / som Hans Excellence Hfwer Ståthållaren / General Lieutenanten och Gouverneuren, Herr Baron Burenichold, samt den Hög Adie Magistraten här i Staden med så trogen flit / möda och beswär giordt hafwe / tillika med den på någon tiid stadige Winteren och fallne snön / lære mögeligst hindra / det Fahrenoten eij å nyo måtte sig insmyga ; så framt icke den Rättsfärdige Gudent för våra stora synder skull / finner ett behag / sin grymma wrede öfwer oss än wiidare at gå låta / til des wij med en trogen böön och alfwarsam omwändelse fatta honom i Risset / och des nåd / mildhet och barmhertighet kunnom göra oss wärdige.

Och detta är altså ett kort uthdög af min Book om Giff / hwad denna Materien anbelangar. Jag hoppas / den gunstige Läsaren icke illa uthtyder / at här wid är mycket öfwersprungit / emedan andre redan hwar på sin ort denna saken med alfwär drifwit / och icke så lånaesdan genom Trycket här innomlands giordt allmänt / huru man sig hela Pesten igenom skal förhålla. Men

af

af de främmandes Böcker / dem jag råkat uthj/
 är Doct. Christoph. Helwigii, Profess i Gryps-
 wald / Consilium Medicum de Peste, eller Pest-
 Ördning / den aldrabäste / och har jag intet nå-
 gon bättre Book om Pestilentien sedt eller läst.
 Til sluth önskar jag af ett troget hierta / at Gud
 Allsmåchtig i nåder täcktes för denna och flere
 Landsplågor vårt kära Fädernesland framdeles
 bewara/och förhielpa Landsens hulda Fader/wår All-
 drånådigste Konung hem til sitt Rike och trogna
 Undersåthare / hwar igenom mången ångslig
 torde få sin hälfa igen / och mången plåga
 ofehlbart taga en

A N D A.

Den dyre Gudz Mannens
 Doct. MARTINI LUTHERI
 Korta/ doch ricktiga Swar / uppå
 den frågan:

Om man för
 Döden i Pestilens-
 Tider
 fly må?

Åtskillige gånger tillförende på Ty-
 skan uplagdt:

Men nu i dessa farliga och dödelige tider/
 til mångens nytto och gagn förswänslat.

och
 J. STORHOLM/

Med egen bekostnad uthi Kongl. Boktryckeriet
 oplagd/ af J. H. WERNER, 1711.

Dil

Kongl. May:h

Tro Man **GENERAL LIEUTENANT** wid thes **CAVALLERIE**

Och

Landzhöfdinge i Östergötland /
Såsom och nu förtiden

Vice Öfver- Ståthållare
i **Stockholm /**

Then Högwålborne Herren

Herr JACOB
Burenstiöld

Friherre etc.

Min Nådige Herre.

Såsom och

Then Kongl. Residence Staden **Stockholms**

Wälädle Magistrat

The Adle / Ahreborne / Högachtade
och widtlagfarne Herrar

Borgmästare och Råd /

Mine Hög:t^d Herrar.

Högwälborne Herrz BARON,

Så och
Mine Högst: och Günstige Herrar.

För Eders Excellence, och den Höglofl. Magistraten, at jag fördristar mig med denne lilla Tractate framkomma / föränlåter mig så wäl Authorens egen höge merite, som Materiens i dese tjidens hälstienlige och nyttige innehåld: såsom
och

och at jag gåendes ifrån det hwad Faderslandet i gemeen / och den der wid klarlyfande Gudomlige försorgen angår / då icke allenast de många fiendernas hotelser der igenom til en deel underligen äro blefne til intet giorde; utan och de öfrige bedröflige alpe-ter och fastlige sorgemoln nådeligen dissiperade, och uti en fast blidare utsicht / til wår stora upfriskning lika som förwände; jag i synnerhet wänder mig til Eders Excellence och den Höglofl. Magistraten, utöfwer hwilka / såsom på dem denne Stadzens wälfärd eij ringa beror / samma Himmelens hulda försyn wisserligen stoor och ögonstänande denne tiden warit. Hela werlden kan med mig betyga uti hwad fahrlighet och bedröfwelse I dageligen swäfwat uti / under Edert mödosamma Embete och den oförtrutne flit och waksamhet / som Eders Excellence under thes Vice-Ståthållers

lerfkap/ så wäl som altid tilförende/
och denne Höglofl. Magistraten, som
under sidst förflutne Peste-tijd med
de berömlige anstalters författande/
så oförkräckt påskina låtit; ja!
Eder frimodighet/ ogemena sorgfällig-
het/ drift/ och åhuga/ har härutin-
nan wärkeligen warit större än man
kunnat förmodat/ och wij Eder der-
före / som sig bör/ fullteligen tacka
och uphöija kunnom; Dock som den
Allrahögsta Guden har behagat så
uådeligen der til see/ och wärket så-
lunda wälsignat/ at hwarcken Eders
Excellence eller någon af de öfrige
denne Höglofl. Magistratens Ledamö-
ter/ ehuru stoor fahra De och
wistadt uti/ och många tusende befla-
geligen omkring sig falla sedt/ är
af denne allmänne Jahrsoten blefwen
behäftadt eller öf isfränrychter worden:
Och denne Materien jämwäl efter-
tänckeligen tilkiänna gifwer/ huru un-
der-

Derligen Gud ofta de sina/ som wid slika
fahrlige och dödelige conjuncturer, i
sine Kall och Embeten nödgas at tro-
ligen och oförsagde förbida/ förefeer;
och detta alt så wäl och klarl. nu
på Eders Excell. och den Höglofl.
Magistrat. til Desz märkel. och fast
odödel. Namn inträffar och öfwer-
ens stämmer; Alltså bör och denne
Eder/ och ingen annan med största
skial af mig nu i ödmjukhet til-
ågnas och dediceras.

Eders Excellence och den Höglofl.
Magistraten beder jag för denskul ån-
nu en gång/ De täcktes denne/ så-
som en til denne tiden tienlig
och nyttig Materia och ett
ringa prof af min skyldighet
ej o-nåd gunstigt optaga/ och i
öfrigt tro at ingen är/ som icke
med mig af alt sitt hierta önskar/
det i denne Kongl. Residence-Sta-
den/ wij en sådan god/ waksam
och

och sorgfällig Magistrat, länge och
wål måttom få åtniuta och hoos
oß behålla; som och/ at den Ultra-
högste Guden täcktes ånteligen ifrån
wårt beträngde käre Fädernes-
land detta swära Pestilens- och Siuf-
doms-riset/ nu och i framtiden nåde-
ligen aldeles afwända/ under hwil-
ken tro-innerliga önskan jag städze
förblifwer

Högwålborne Herr Baron
Eders Excellences

Så och mine

Högt:de Herrars och goda wänners.

Stockholm den 13 April,
År 1711.

Ödmunkaste och hörsamaste/

samt

Tiensfredsbogne Tienare.

Joh. H. Werner.

I. N. J.

Den wördige Herren / Doct.
Johanni Hess / Rercksherden i
Breslau samt des Medarbetare
i Christi Evangelio.

MARTINUS LUTHER.

Nåd och frijd af Gudi wår om
Fader och Herranom JE
su Christo.

Der fråga / som I
hit til och i Wittenberg
öfwerfändt hafwen/
nemligen : Om enom
Christen anstår at sin
i pestilens-tider? haf-
we wi långt för detta
bekommit / och hade wi wål länge sedan
och der på swarat : Men den alsmächtige
Guden har mig en tid bort åt så i tuckran
hållit / at jag hwarken i läsande eller Skrif-
wande har funnat mig något särdeles fö-
retaga. Der til med hafwer jag tänckt

2

at/

at / efter Gud / af hwilkom all barmher-
 tighet kommer / Eder med allehanda förs-
 ständ och Christi kundskap så rikeligen bes-
 gåt wat hafwer / I wäl af samma nåd
 och Ande / sjelfwe kunna wär hjelp förs-
 utan / sådana och större frågor slita och
 döma.

Doch som Edert anhållande icke aflås-
 ter och I Eder fast så förödmjuken / at I
 och begjären weta wär mening här utin-
 nan / på det (som S. Paulus allestädes
 lärer) enehanda sinne och lära bland
 oss alla måtte funnen warda: så gif-
 we wi här med Eder tilljånna wär me-
 ning / så mycket Gud förlånar och wi förs-
 stå kunne / underkastande den samma med
 all demödhighet / Edert och alla fromma
 Christnas omdöme / til at der om / som
 tilbörligt är / döma och rätta. Och me-
 dan här / så wäl som annorstädes / at döds-
 rop mer och mer höres / hafwe wi detta
 igenom trycket låtit utgå / om til äfwen-
 tyrs och andre wordo en sådan wär un-
 derrättelse begjärende och brukande.

1. Cor. 1: 10.
 Phil. 1: 27.
 & 4: 2. item
 Rom. 15: 5.

Efter döden
 är Gud's
 straff icke såja
 somliga
 Man bör icke
 fly.

Först / stå en dehl fast der uppå;
 Man måste ingalunda i pestis-
 lens-tider fly: utan efter döden
 är et Gud's straff och tillstickat för wära
 synder skuld / måste man med Gudi någd
 wara

wära och straffet uti en rätt fast tro så-
 leligen förbida / hållande före / et slift
 flyktande ey annat wara / än ötro
 och mistrostan på Gud. Andre åter
 igen mena: Man må wäl fly / ser-
 deles de / som ey af ämbetes plickt äro bes-
 häftade. De förre wet jag för deras go-
 da mening skuld intet at åradla eller på-
 tala / i ty / at de et godt werck berömma/
 nemligen: en starck tro. Och äro til bes-
 prifandes der utinnan / at de gjärna wils-
 te / det alla Christne en fast och stadig tro
 hade. Och hörer sannerligen icke någon
 mjölk-tro der til / at man döden förbidar/
 för hwilken alla Helige nästan fasat haf-
 wa / och ännu fasa. Ja ho wille icke be-
 römna dem / som med alfwär så sinnade
 äro / at de döden litet achta / och sig under
 Gud's ris godwilleligen gifwa? så fram-
 jädant sker / utan at försöka Gud / som
 wi framdeles så höra: Men emedan det
 med de Christna så bestaffat är / at de
 starcke få / och de swaga många äro / kan
 man ey allom påörda enehanda of dra-
 ga. En starcker i sin tro kan förgifft
 dricka / och det skadar honom intet:
 Men en klenrogen kan derigenom dricka
 sig döden. Petrus kunde gå på haffsens
 watn / så länge han war st i trona; men
 A 2

Andra hålla
 för / man må
 fly.

För döden
 hafwer nå-
 stan alle
 Gud's helgon
 försträckt.

Marc. 16: 8.

Matth. 14:
 v. 29. 31

Christus wil
sina swaga
icke författa.

Fly för dö,
den sker på
tveegge
da sätt.

Matth 10:
v. 28.

Då han twiflade och blef klenmodig / sanel han neder och begynte drunkna. En starcker / om han med en swagan wandrar / måste han sig warligen sticka / at han icke efter sin starckhet löper / ty elljest löper han den swaga til döden. Nu wil Christus sina swaga ey förfastade hafwa / som S. Paul. Rom. 1: och 1. Cor. 12: lærer.

Och at wij korteligen och egenteligen war mening författa måtte / så är til wetandes / at fly för döden sker på tveegge handa sätt: Först / när det sker emot Gudz ord och befallning / såsom / om någon för Gudz ord skuld wore fången / och han det samma förnekade och återkallade / på det han döden undwika måtte: I sådant fall har hwar och en Christi offentliga bod och befallning / at han icke fly / utan heller dö skal; ty han säger: Den mig wedersaker för menniskjom / honom wil jag ock wedersaka för mitt Himmelsta Fader. Item: Rådens icke för dem / som dräpa kroppen / och hafwa doch ingen mackt at dräpa själena 2c.

Dehlikest ock de / som uti andeligt stånd äro / såsom Predikanter och Siälesförjare / äro ock skyldige / at töfwa och förblifwa i dödsnöden; ty så lyda Christi klara ord:

En

En god heerde låter sit lif för fåren; men den legde ser ulfwen komma och flyr. Ty i döds tider är det andeliga ämbetet som måst af nöden / på det at Gudz ord och Sacramenterna dy medelst må trösta och stärcka samweten / til at döden i trona öfwerwinna. Doch / hwarest så många Prester för handen äro / och sin emellan öfwerens komma / at de förmana somliga der af bortfara / såsom de der i oträngde mål ey behöfwa i fahran at blifwa / håller jag före / det då ingen synd wara mände / aldenstund ämbetet elljest warder noggsamt försörjt / och der nöden så fordrade / äro williga och beredde at qwar blifwa. Såsom man om S. Ambrosio läser / at han ifrån sin församling flydde / på det han wid lifwet måtte behållen warda / emedan elljest många för handen woro / som uppå ämbetet achtade. Item S. Paulum låta Lärjungarna öfwer muren i Damasco neder i en korg / så at han undkom. Och låt han sig af de andra Lärjungarne afhålla / at ey gå på torget i Epheso / för det upror som der förhadades / efter nöden det ey kräfde.

Sedan äro ock alle i wärldzligt stånd stadde / såsom Borgmästare / Domare och dylika / plicktige at qwar blifwa; ty der äro pliktige på

Joh. 10: v. 11.

Athanas.

Aktor. 9:
v. 25.
Ibio. 19:
v. 30.

Alla uti
werldzligt
stånd stadde
äro pliktige
på

i pestilenti-
ber at för-
blifwa wid
sina ämbe-
ten.
Rom. 13. v. 4.

på är åter Gudz ord / som wärdylig Öf-
werhet förordnar och biuder land och stä-
der regera / beskydda och handhafwa / som
S. Paulus witnar: Öfwerheten är en
Gudz tjenare til at handhafwa friden &c.

Och är det en ganska stor synd at läm-
na en hel menighet / som enom at skjöta
ansförtrodt är / utan hufwud och regering
i hwarjehanda sakra / som är eld / mord /
upror och allehanda ofall / så at diefwu-
len får drifwa sit spel / efter ingen ordning
achtas. Och säger den Hel. Apostelen:
At den som icke försörjer sina / han
försakar trona och är wärre än
en hedning. Men fly de för sin stora
swaghez skuld / och tilordna i sit ställe dem /
som deras ämbeten nöjsachteligen förwal-
ta / så at menigheten wäl försedd och för-
warad warder / som äfwan förmått är /
och flitigt der efter trachta och der på se
at altså tilgår / det är annat.

Item, de som
med tjenst el-
ter annor
plikt äro
förbundne.

Hwad nu om dessa tvenne ämbeten
sagt är / skal ock förståndet warda / om
alla andra personer / som med tjenst och
plikt hwar andra tilbundne äro / som til
Exempel: en tjenare skal icke fly ifrån
sin Herra / ey heller en tjenarinna ifrån si-
na Fru / så framt det icke sker med Hus-
bondens och Matmodrens wetskap och förs-
läf.

läf. Der emot skal Husbonden eller Mat-
modren icke lämna sin tjenare eller tjena-
rinna / med mindre de dem elljest och an-
norstädes nöjsamligen försörja: Ty i alla
dessa stycker är Gudz bod och wilsa / at
tjenare och tjenarinnor skole bewisa sin
plikt och lydno / och Husbonde och Mat-
moder der emot sit tjenstefolk försörja:
Alltså äro ock Fader och Moder emot barn-
nen / och åter barnen Föräldromen efter
Gudz betallning förbundne at hjälpa och
tjena / &c. Item andre publique personer /
såsom en Stadz Medicus, Stadz tjena-
re / Lullförwaltare / och hwad namn de
hafwa mände / skole ey fly / med mindre
de anställa dychtige och nöjsachtige perso-
ner i sit ställe / som af wederbörande kuns-
na antagne blifwa.

Hwarest elljest inga Förälldrar i lifwet
äro / der böra Förmyndarena och de när-
masta af släkten hos sina ansörwanter för-
blifwa / eller at minstone med all flit så
laga / at andre i deras stad / må draga om-
sorg om deras släctningar / som sjuke äro.
Ja en granne eller nabo kan icke med fog
fly ifrån den andra / med mindre de fin-
nas / som i des ställe de sjuka upwachta
och sköta. Ty i slike fall är detta Chris-
ti språk fram för alt at befruchta: Jag
A 4 wat

war sjuk och I sökten mig icke / ic.
I sölse af hwilket språk wi äre hwar an-
nan så förbundne / at denne icke skal låta
den andra i nödene / utan är skyldig ho-
nom bispringa och hjelpa / som han wille
sig sjelfwom i nödene skulle hulptit warda.
Men hwarest sådant ey at nöden är / och
de elljest för handen finnas / som för de
sjuka omsorg draga / antingen de efter sin
egen plickt och willkor / eller igenom de
Flenmodigas anstalt der til förordnade äro /
på det de ey behöfwas måtte / och de stu-
fa der hoos dem ey när sig hafwa wilja /
utan dem förwägra / då tyckes mig at dem
fritt står både fly och bida. Är någon
så fast och stadig i trona / han blifwe
der qwar i Guds namn / han syndar der
med ingalunda. Men är någon swag och
fruchtsam / han må fly i Guds namn /
emedan han sådant gör utan at eftersätta
sin plickt emot sin nästa / om hwilkens för-
sorg han igenom andra en noga anstalt
gjordt. Ey at fly för döden och bibehå-
la lifwet / har Gud i naturen inplantat /
och är icke förbudt / när det icke sker emot
Gud och wår nästa / som S. Paulus be-
tygar: Ingen hafwer någon tid hatat
sit eget fjött / utan heller föder och
fordrar det. Ja det är befalt / at hwar
och

At fly för
döden och
bibehålla lif-
wet / är af
Gudi i na-
turen in-
plantet.
Ephes 5:
v. 29.

och en så mycket möjligt är / sit lif och
lefwerne bewarar och ey wårdzlost achtar /
hwilket den H. Påwel äfwen wittar:
At Gud hafwer derforre sat lem-
marna i lekamen / at de alle skole
den ene för den andra ens omsorg
hafwa. Är nu icke förbudt utan fast
mer befalt / at i wår anletes swett /
wår dageliga näring / kläder och allehan-
da nöddorffst sökia / samt undfly skadan
när wi det kunna? så wida det sker utan
fårlekens och wår nästas skada eller nack-
del: Huru mycket billigare är då det / at
sökia behålla lifwet och fly för döden / när
det kan ske utom wår nästas skada? al-
denstund lifwet är mer än maten och
kroppen mer än kläderna / som Chri-
stus sielf säger: Men är någor så stark
i trona / at han sjelfwilligt kan tåla nakens-
het / hunger och nöd / utan at fråsta Gud
der med / och ey wårdar sig uhr sik
nöd utarbete / om han än kunde; den
samme fare som han wil / och fördöme
icke dem / som sådant ey göra / icke heller
göra kunna. Men at det i sig sjelf icke är
orätt / at fly för döden / wittna nog samt
den H. Skriffts Exempel. Abraham
war et stort Helgon / dock fruchtade han
för döden / och flydde honom under det
A s

I. Cor. 12;
v. 18. 25.

Wi skole i
wårt anletes
swett söta
wår näring
Gen. 3: v. 19.

Marth 6:
v. 25.

At fly för dö-
den är i sig
sjelf ingalund
da straff-
wård.

skoen / wår.

Exempel om Heltgonen som hafwa fint.
 Abraham Gen. 20.
 Ifak/ibid. 26.
 Jacob ibid. 27.
 David 1. Sam. 21: v. 10.
 2. Sam. 15: v. 14.
 Elias Jer 26: v. 21.
 Elias 1. Reg. 19: v. 4.
 Mose/Exod. 2: v. 15.

fleen / at han sina hustru Sara sin syster kallade : och efter han detta gjorde utom sin nästas skada / warder det honom til ingen synd räknat. Likaledes gjorde ock hans son Ifak. Item Jacob flydde för sin broder Esau / at han icke skulle dräpen warda. Item David flydde för Saul och Absalon. Och Propheten Urias flydde undan för Konung Joakim in uti Egypten. Afwen ock när den ifrige Propheten Elias hade igenom en fast förrestan på sin Gud dräpitt alla Baals profeter / och derföre blef med döden hotad af Ifebel / fruktade han sig och flydde in i öknena. Och för honom hafwer Moses / då Konungen i Egypten honom efter slog / flydt i det landet Midian. Och så wisdare många andre. Dese alle hafwa wid tilfalle flydt för döden och tagit wara på sit lif / doch så / at de sin nästa der med intet afhändt hafwa / utan tilförende fulla gjort / hwad de pliktige woro.

Ja säger du / dese exempel tala icke om en död / som pestilencien förorsakar / utan om en sådan som af förförljelse här flyter. Swar: Död är död / han komme hwar igenom han komma wil så bewisar Gud i skriften sina fyra plågor och syndastraff / som är : pestilenc / hunger / swård och wilda djur. Kan man nu med Gud

4. Gud; plågor och 19: da straff.

Gud och gädt samwete för en eller några der af fly / hwi då icke för dem alla fyra? De för andragne Exempel betyga / huru de helige Fäder hafwa flydt för swår det. Så är ju ock nog kunnigt / at Abraham / Ifak och Jacob med sina söner flydde undan de andra plågorna / nemligen hunger och dyr tid / då de för den dyrra tidens skuld drogo in i Egypten / hwar om wi i Skapelse Boken läsa kunne. Alltså / hwi skulle man icke fly för de wilda djuren? Så märcker jag wäl / at om et frig upkommo / eller den grymme Turcken anlände / skulle då ingen ifrån sit bo eller stad fly / utan dersammastädes Gud; straff igenom swård afwänta och förbida? Det är fuller wist / at den som så starcker i trone är / han må sitta stilla ; men för döme ey dem som undfly.

Afwen så om et hus brunno / skulle då ingen löpa til och hjelpa släcka? emedan eld;wåde är ock et Gud; straff. Och om någor råfode i sjöndd / så at han kommo i watnet / skulle han ey med sinmande om gjörligit woro / hjelpa sig der utur / utan låta sig i watnet såsom et Gud; straff? Wäl an / kan du så gjöra / så gör och fråsta icke Gud ; Men låt de andra göra hwad dem lyster. Item, om någor et ben af sig bröto / eller af bitande särad blef

Eld;wåde.

Sjöndd.

Watn;ndd.

blefwo / skulle han icke låta det låka / utan
såja : det är Guds straff / hwilket jag dras
ga wil, til des det af sig sjelf helnar.

Rjöld och frost är ock Guds straff/
hwar af man lätteligen omkomma kan/
hwarföre löper tu så til elden och in i
warma husen? War stark och blif i Rjöld-
den / til des det åter warmt warder. På
sådant wiis behöfde man hwarcken Aps-
thel / läkedom eller läkare ; ty alla sjuk-
domar äro Guds straff. Hunger och törst
äro ock store straff och plågor / hwarföre
äter och dricker du då och låter dig icke der
med straffas / til des det sjelf uphörer? Til
det sidsta / skulle wäl sådant tal der hän öf
bringa / at wi wår Fader wår aflade och
bodo icke mer : Fader wår / fräls öf
ifrån ondo. Aldenstund allehanda ondt
är ock Guds straff / och så fort / skulle
man ey heller bedja emot helfwetit / eller
derföre sty / ty det är ock Guds straff /
hwad wille då här af blifwa?

Utaf alt sådant hämta wi denna un-
derrättelse: Wi stole emot alt ondt wara
flitige i böner och öf derföre wachta så
mycket wi kunne / så framt wi der med
icke något bryta emot Gud / som tilförens
de sagt är ; wil då Gud öf der utinnan
störta eller döda / så warder wår warsam-
het

Alla sjukbo-
mar äro
Guds straff.

Matth. 6:
v. 9. 13.

het intet hjelpande. Nu på det at hwar
och en må kunna sig i slikt händelse rättel-
ligen sticka / bör han weta / först / om
han är förbunden in til döden förblifwa
sin nästa til tjenst / så befalle sig Gudi
sajande : H Erre jag är i dina hand / du
hafwer mig här utinnan qwar hållit /
ste din wilje: Ty jag är dit fattiga cre-
atur / du allena kan mig här utinnan bå-
de dräpa och uppehålla rätt så wäl / som
jag i någon eldswåde / wattungöd / törst
eller annor fahrlighet fast hållen wore.

Men är han ledig och kan undfly / så
befalle han sig åter Gudi således : H Er-
re min Gud / jag är swag och klenmodig /
derföre flyr jag det onda / och använder
all gjörlig flit / at mig derföre wachta / icke
des mindre är jag i dina hand så i denna
som andra fahrligheter / som mig möta
månde / ste H Erre tin wilje; ty min
flyekt gör aldeles intet til saken / efter des
olyckor och ofall allestädes wancka; ty den
lede djefwulen hwilar eller sätwer aldrig /
hwilken är en mandräpare af begyn-
nelsen / och söker allestädes idel mord
och olyckor anställa.

På sådant sätt äre wi ock skyldige / at
med wår jämn Christen och nästa i annor
nöd och fahra umgå / brinner hans hus /
så och fahra.

Zach. 22:
v. 24.

Emot alt
ondt skal
man bedja.

Joh. 8. v. 44.

Huru wi
med wår nå-
sta handla
böra i all
hans nöd
så och fahra.

så fördrar mig kärleken at löpa dit och
hjelpa til elden at dämpa och släcka / är
eljest folck nog för handen / som släcka
kunna / så må jag antingen gå hem igen/
eller der förtöfwa. Näkar han i wats/
eller faller i ena grop / så får jag mig ey
undan draga / utan måste löpa til med
den hjelp som jag kan til wäga komma;
äro andre der / som det gjöra kunna / så
är jag fri. Ser jag at honom hungrar
eller törstar / måste jag utan drögsel honom
spisa och dricka gifwa / utan affeende på
fahran at jag der igenom fattig eller rine
gare warder. Ey eho den andra icke bis
springa och hjelpa wil / för än han det
utan sin kropps fahra och egodelars förlust
gjöra kan / han warder honom aldrig nå
got bistånd görande; ty det tyckes altid/
som woro det honom en afbräck / fahra/
stada eller försummelse. Kan doch icke den
ene grannen bo när den andra / utan at
befruakta den fahra / som honom / hans
godz / hustru och barn lätteligen hända
kunde / om til äfventyrs en wädelb eller
annat ofall utur hans grannes hus tims
made och förderfwade honom med godz/
hustru / barn och alt det han ätte.

Den sin nå-
sa låter lig-
gja i nådene
hulpen/pa

Ey hwar den ena den andra sådant icke
bewiste / utan låto honom liggja i nödes
ne och flydde bort der ifrån / han är för
Gud

Gud en mandräpare / som S. Joh. säger i
sin Epistel: Den som icke älskar sin
broder / han är en mandräpare.
Och åter: Den som hafwer denna
wårdz godz / och seer sin broder wa-
ra nödstält och sluter sitt hjerta til
för honom / huru blifwer Gudz
kärlek i honom? Ey det är ock en
ibland de synder / som Gud Sodome
tilräknar och förwiter / när han igenom
Propheten Ezechiel säger: Si det war
dine Systers Sodoms misgjär-
ning / högmöd och all tingz öfwer-
stödighet / och gjorde den fattiga och
torstiga icke gjärna hjelp. Så skal
ock Christus dem på den yttersta dagen
fördoma / då han säjande warder: Jag
war sjuk och I sökten mig icke.
Om nu de skole så dömda warda / som
de fattiga och sjuka intet gifwa eller hjelp
tilräcka / huru wil då med dem gå / som
fly bort och låta de fräncka liggja som
hundar och swin? ja huru wil det gå
med dem / som öka de torstigas plågor/
i det de dem ifrå taga det lilla de hafwa
och foga dem allehanda plågor til? som
tyrannerna nu för tiden fort fara med de
arma folcket / som Christi Evangelium
emos

är in för
Gud en
mandrä-
pare.
1. Joh 3: v. 15.
v. 17.

Stadzens
Sodome
synder.
Ezech. 16:
v. 49.

Matth. 25
v. 36.

emot tager / men skjöt der intet om / de hatwa sin dom.

Sant är' wäl det / at ehwarest et så wälbestält regemente i städer och på land är / at man allmänna hus och hospitaler uprätta / och med tilbörli^g skötsel underhålla kan / dit man utur alla hus de sjuka förordna må / som ock wårt förfarande med så många hospitalers och sjukstugors uprättande wiserligen der på syftar / at hwar inwånare ey må sit hus för et hospital hålla: det wore rätt wacker / läsligit och Christeligit hwar til ock billigt hwar och en Christmildeligen förskjuta borde / serdeles S^werheten. Men ehwarest slike hus / som gemenligen se plägar / icke finnas / der får den ene icke undraga sig at wara den andras hospitals mastare och förplägare i des åliggjande nöd / wid sin saligheß och Gudz nådes förlust; ty der på står Gudz klara bod och befallning: Allsta din nästa / som dig self. Item: Allt det I wiljen menniskjorna skola gjöra Eder / det gjören I ock dem.

När nu en smittosam sjukdom och grufwelig död ibland os upkommer / så skole wi / som för åfwan andragne orsaker nödsakas hos wår nästa gware blifwa / os tilrusta

Til hwad änd^{er} de wäl så många hospitaler och sjukhus inrättas.

Matth. 22:
v 39.
Matth. 7:
v. 12.

rusta och trösta / at wi icke fly och hwar annan förlåta / nemligen : At wi först förwiskade äre / at sådant är et Gudz straff os tilskickat / icke allenast der med at straffa synderna / utan ock at pröfwa wår tro och kärlek; tron / på det wi måge förstå / huru wi os emot Gud ställa skole; men kärleken at wi tilse / huru wi os emot wår nästa skicka bore.

Ey ehuruwäl / jag håller så före / at all pestilens warder igenom de onda andar / åfwen som andra plågor ibland menniskjorna brackt / så at de förgiffa lufften / eller elljest med en ond anda anblåsa / och dymedest det dödeliga förgiffet i kroppen instjuta / så är det dock der hos Gudz tilstadielse och hans straff / hwilket wi med tålmod os undergifwa skole och således wår nästa til tjenst sättta wårt egit lif i fahran / som Apostelen Johannes lærer / säiande: Har Christus utgifwit sit lif för os / så skole ock wi låta wårt lif för bröderna. Men om någon påkommer en fly eller fasa för de sjuka / han måste repa mod och sig så stärcka och trösta / at han icke twifler / det ju djefwulen en sådan frucktan och grufwelse i hjertat inblåser. Ey en så bitter och led djefwul är han / at han ey allenast utanluppehåld

Swarföre pestilencien warder os tilskickad.

Alla plågor warda igenom de onda andar ibland menniskjorna utbracte.

1. Joh. 3: 7.
16.

Hwad dem är til at gärra / som äro räddde och dock måtte för sin kallelse blifwa

föker at mörda och döda / utan ock sin luff
 der af hafwer / at han ock bäfwande / för-
 sträckta och försagda göra kan / på det
 at döden ock så mycket mera bitter warda /
 eller wårt lif ingen frid eller ro hafwa må-
 te / wiffande han således (om han det til-
 wåga komma kunde) med träck stöta ock
 utur detta lifwet / at wi på Gud mistro-
 stade / öwvillige och oberedde til döden ble-
 wo / och i sådan sorg och frucktan / lika
 som i et dunkelt wäder / Christum / wårt
 Ljus och Lif förgäro och förlorade / jämwal
 wår nästa i nöden förläto / och således ock
 både emot Gud och menniskior förshyndade.
 Efter wi då märcke / at satan med en slit
 sträck och frucktan sit spel drifwer / så sto-
 le wi så mycket mindre gifwa ock berföre /
 utan honom til troz och förtret fatta et
 friskt mod / wändande hans försträckande
 på honom sielfwan / när wi i en sådan til-
 rustning / hopp och förtrostan / ock wårje och
 säje : Packa dig din kos du lede diefwul med
 din försträckelse / jag wil / efter det dig för-
 tryter / så mycket slitigare min sjuka nästa be-
 söka och hjälpa / iag achtar dig och din för-
 sträckelse platt intet / utan wi i twenne mål
 emot dig packa : först / efter jag är wiff
 uppå at detta wärck Gud och alla Heliga
 Änglar wäl behagar / och om jag detta så
 gör / at jag efter Guds willja i en san Guds
 dyrck

Eho / som de
 sula i pesten
 bester och
 tröstar / han
 må wara
 wiff der up-
 på / at
 1. Et sådant
 wärck beha-
 gar Gudi
 wäl.

dyrckan och lydno wandrar / är det honom
 wiserligen täckt och behageligt / serdeles/
 som det dig så ganska misshagar / och du
 dig så hårt der emot sätter. O huru glad
 och gjärna skulle jag det göra / om det
 allenast en Ängel wäl behagade / som sägo
 der på och sig der öfwer frögdade ; Men
 nu behagar det min Herre Jesu Christo
 och hela den Himmelsta Hären / och är
 Guds Faders egen wilje och befalning/
 hwad skal då dit försträckande mig berwela /
 at en sådan mins Herres lust och de Him-
 melsta inwåhnares glädje förhindra / och för
 dig med dina dieftar i helfwetit anställa et
 löje och spott öfwer mig ? Ney / du skal
 det icke ernå ; har Christus sin Blod för
 mig utguttit och för min skuld gifwit sig
 i döden / hwi skal ock icke jag för hans
 skull wåga mig i en liten sakra / och den
 swaga pestilensien ey töra anse ? Wil du
 försträckja / så kan min Jesus mig stans-
 kja ; wil du döda / så kan Christus lefwans
 de göra ; har du giftt i munnen / så har
 doch Christus fast mera läkedom ; skal icke
 min kiäre Frälsare med sit bod / med sine
 många walgjörningar och tröster mer giäla
 la i mit sinne och sial / än du leda diefs-
 wul med din falska försträckelse i mit swa-
 ga hjöte ? Jo wiserligen far din wäg och
 wif til ryggsja satan / här är Christus / och
 jag

jag hans tjenare i detta wärel / han skal
det wäl regera och styrä / Amen.

2. Gud; står:
Ia löften och
tillsäjelser.

Psal. 41:
v 2.

v 3.

v 4.

Det Andra / äro hans fasta löften och
tillsäjelser / hwar med han tröstar alla dem
som wärd om de toistiga draga. Han sä-
ger igenom Dawid; mun: Gäll är den
som låter sig wärda om den fätti-
ga; Honom skal H Erren hjälpa i
den onda tiden. H Erren skal be-
wara honom och hålla honom i lif-
we / och låta honom gå wäl på Jor-
dene / och icke gifwa honom i hans
fiendars wilja. H Erren skal we-
derqweckja honom på hans sotesång /
du hjälper honom ifrån alla hans
franchhet. Äre icke dese mäcka härlige
Gud; löften och tillsäjelser hopetals utgutne
öfwer alla dem / som låta sig wärda om
den fättiga? Ach! hwad är då en satans
sträck eller retelse emot en så stor Gud; trö-
stan! Den tjenst wi bewisa de nödlihdande /
är samnerligen en ringa ting emot et slikt
Gud; löfte och wedergjälning / så at Pau-
lus rätteligen til Timotheum säger:
1. Timoth. 4: Gudachtigheten är nyttig til all
v 8. ting / och hafwer löfte om detta och
det tilkommande lifwet. Gudachtig-
heten är icke annat än en, Gud; tjenst / en
Gud;

Gud; tjenst är ock wiserligen det / när man
sin nästa tjenar.

Förfarenheten witnar ock / at de som sä:
dana siuka med hjärlet / åhåga och alfwar
tjena och skjöta / gemenligen warda be-
trarade / och omskiönt de besmittade war-
da / skadar det dem doch intet. Lika som
här i Psalmen står: Du hjälper ho-
nom ifrån alla hans franchhet.
Det är: Du gjör af hans sotesång en häls-
soboning &c. Men om någon skjöter den
siuke för penningar och winning skull / sö-
kjande endast sin fördel der wid / så är ey
under wärdt / om han ock på sidstone be-
smittat warder / dör bort och hädan far /
för än han det förmenta arf eller egendom
besittja får.

Men den som på dese trösteliga tillsäjel-
ser låter sig om den siuka wärda / ändoch
han en billig löhn derföre undfår / såsom
den der sådant wäl behöfwer (Alden Luc. 10: v.7.
stund arbetaren är wärd sin löhn)
den samme hafwer ock här en stor tröst /
at han åter igen skal skjöt blifwa / Gud
wil sielf skjöta honom och vara hans lä-
kare. O hwad för en upwachtare / O
hwad för en läkfjäre är detta. Kjäre hwad
äro alle läkfjäre / Apothek och upwachtare
emot Gud? Skal då icke detta gjöra en fri-

De som af
hjärlet skjöt
de siuka i pe-
stillens tider
warda ge-
mentligen be-
warade.

Gud sielf
skjöt dem/
som i pesti-
lens tider lä-
ta sig wärda
om de siuka.

modig at besöka den fräncka och honom
tjänst bewisa / omstönt så många pestilens
fwulnader eller bölder / som håren öfwer
hela hans kropp på honom funnos / och
fast än han hundrade der af skulle draga
utur hans hals?

Hwad är all pestilentia och alla dieflan
emot Gud / som sig här til upwachtare
och läkare tilbjuder och förpliktat? Tru
dig / och åter twi dig / du lede otro / at
du en så rik tröst förachtat / och låter en
liten sakra och pestilens fwulnad dig mer
försträcka / än sådana Gudz oryggeliga och
byra löften stärcka. Hwad gagnade det
om alle läkare tillstades woro / och hela wer
den måste dig stöta / om Gud icke der hos
woro med? eller och hwad skadde det / om
alla menniskior flydde / och ingen läkare för
handen woro / om allenast Gud med siua nå
diga tillsjelsjer der woro? Menar du / at du
glaricke / såsom den der med mång tusende An
omgiftwen är / som på dig achta / kan
tråda pesten under fötterna / som Dawid
säger: Han hafwer befallt sinom An
glom om dig / at de skola bewara
dig på allom dinom wågom / at
de skola bära dig på händerna / at
du icke stöter din fot på stenen. På
lejon och huggormar skal du gå och
tramp

Psal. 91

v. 11.

v. 12.

& 13.

trampa uppå det unga lejonet och
drakan.

Derföre mine Kjäreste / låtom of icke
wara så försagde / och så aldeles förlåta
de wåra / som wi förbundne äre; låtom of
icke för diefwolens försträckelse så skändes
ligen fly / hwar af han sin lust / och Gud
utan twiswel med alla H. Anglar et mis
nöje och olust hafwa: Ty det warder då
der emot förwisso sant / at eho som sådana
Gudz bodoch rika tillsjelsjer i wädret slår och
låter de sina i nödene / han blifwer safer och
skyldig til alla Gudz bod / och warder besün
nen en mördare på sin förlåtna jämn Christen:
Och då fruektar jag / at sådana löften war
da förändrade i grufweliga hotelser / och
ofwannämde Psalm emot dem så uttydd:
We den som icke låter sig wårda om den
fattiga / utan flyr och öfwergiftwer honom;
ty honom skal en heller Herren hjelpa i
den onda tiden / utan of fly och honom
öfwergiftwa; Herren skal icke bewara ho
nom / eller i listwe hålla / och skal icke låta
honom wäl gå på Jordene / utan gifwa ho
nom i hans fiendars händer. Herren skal
icke wederaweckja honom på hans fötesång /
eller hjelpa honom ifrån hans fränchet:
Ty det blifwer der wid at med samma

Luc. 6: v. 32.

måtit warda. Sådant är fastligt at
 höra / ännu fastligare at förwänta / och
 aldra fastligast at förfara : Ty när Gud
 drager sina hand ifrån / hwad kan då an-
 nat wara i stället än idel djeflar och ale
 ondt? Nu kan ey annars wara / än af
 den / som sin nästa emot Gudz bod och
 befällning så öfwergifwer / honom warder
 det wiserliga så gängande / så framt han
 sig icke rätteliga ångrar och bättrar.
 Men det wet jag wäl om Christus eller
 hans moder nu lågo något siuke / så skulle
 wäl hwar och en wara så andäktig / at
 han gärna tjena och hjelpa wille / då skul-
 le wäl ingen fly utan alle djerfwe och dris-
 tige löpa dit / och achta doch intet / at han
 sielf säger : Hwad I hafwen giordt
 enom af des. minsta mina bröder /
 det hafwen I ock giordt mig. Och
 när han om det första bodet talat hade / sa-
 de han : Det andra är desho likt : Du
 skalt älska din nästa som dig sielf.
 Der hörer du at bodet om kärleken til
 wår nästa är likt det första / som handlar
 om kärleken til Gud. Och hwad du ti-
 nom nästa gör / eller låter / det heter så
 mycket som Gudi giordt och låtit. Wil
 du nu om Christo dig wårda och honom
 tjena / wäl an / si! så har du för dig din
 sjuka

Matth. 25:
v. 40.

Ibid. 22:
v. 39.

sjuka i ämnChristen / gack til honom och tjena
 honom / så finner du wiserliga Christum der /
 icke til person / utan efter sit ord. Men wil du
 icke tjena tin ämnChristen / så war försä-
 krat / at om Christus der woro / du gjor-
 de afwen så och låto liggian : och är ey an-
 nat än idel falsk inbildning / som hos dig
 sådant onyttigt griller förorsakar / lika som
 wille du gärna tjena Christo / om han hos
 dig woro / och dig behöfde. Sådant alt
 är bara lögn : ty eho som Christum af
 hjertat tjena wille / han gjorde det wäl ock
 sinom nästa. Detta ware sagt til en war-
 ning och tröst emot det skjendeliga flyctan-
 det / och den skräck / som satan inblåser i
 dem / som emot Gudz bod och wilja läm-
 na sin nästa i nödene / och der igenom
 alt för mycket sig förse och synda på den
 ena sidan.

Andre åter igen fehla alt för mycket på
 den andra sidan / och äro alt för mycket
 förmätne och dristige / så at de Gud för-
 söka / och låta alt bestå / hwar med de sig
 emot döden och pesten wårja borde / förach-
 ta läkedom / och fly icke för städer eller de
 personer / som pesten hafft hafwa / och der
 ifrån komne äro / utan dubbla och spela
 med dem / wiljande der med sin frimodig-
 het i bewisa / i det de säja : Det är Gudz
 straff /

De som låta
 blifwa all lä-
 kedom / til at
 der med af-
 wårja pesten /
 fråsta Gud.

straff / wil han också bewara / så gör han det
wål / wår slit och läkedomar förutan. Sådant
är icke at förtrosta på Gud / utan
honom frästa och försöka / ty Gud har der-
före slapat läkedomem / och förnustet un-
dergiftwit / at man der med skal fordra och
stjota kroppen / på det man må wara
frisk och lefwa.

Hwilken den icke brukar / när han ho-
nom hafwer och kan det gjöra / utom sin
nästas skada / han wanwördar sit eget lif/
och achte sig / at han icke för Gud sin
egen mördare funnen warder. Ty på så-
dant wis måtte någon också låta mat och
drick / kläder och hus anstå / och säga :
wille Gud honom bewara för hunger och
kiöld / han kunde det wål gjöra mat och
kläder förutan / den samme wore wiserligen
en narr och sin egen mördare. Der til med/
är det ännu grufweligare / at en sådan/
som sit lif också wanwördar / och icke
hjelper til / så mycket han förmår at af-
wårja pesten / kan också andra der igenom
besmitta och förgiffta / hwilka elliest wål ha-
de blifwit wid lif / der han efter sin plickt
hade sig förwarat / blifwande han således
och saker til sin nästas död / och många
resor en mördare för Gudi.

Sannerligen / sådane menniskior före-
komma mig / äfwen som / om et hus i
sta

staden brunno / och ingen det achtade /
utan gäfwet elden rum / så at hela staden
upbrunno / och wille säga : wil Gud så kan
han wål utan watn släcka och staden bewa-
ra. Jefe så mine ästelige / det är icke wål
gjordt / utan bruka läkedomem / tag til dig
hwad som hjelpa kan / rök hus / gårdar
och gator / fly också för personer och ställen/
der din nästa dig icke behöfwer / eller ifrån
pesten upkommen är / och ställ dig / såsom
den der en allmän wäldel gjärna wille
hjelpa til at dämpa. Ty hwad är pestilen-
tien annat / än en eld / som icke roed eller
strå / utan lif och lefwerne upfräter / och
tänck således : wål an / fienden djefwulen
hafwer igenom Gudz tillåtelse / förgifft och
dödlig smitto också på fört / så wil jag Gud
herteligen bedja / at han också i nåder för-
stona och bewara wil. Sedan wil jag också
röka / hjelpa til rensa lusten / läkedom gif-
wa och taga / fly ställen och personer / der
man mig icke behöfwer / på det jag ey
må mig sielf wanwörda ; och der hos/
andra igenom mig / til äfwentyr / förgif-
fitta och antända / och också igenom min
naackläsighet orsak til döden wara. Wil
min Gud mig ändå hädan falla / så war-
der han mig wål sinnande / doch hafwer
jag då gjordt / hwad han mig til gjöra
förordnat hafwer / och är så hwarken til
min

Pestilentien
är en eld som
lif och lef-
werne up-
fräter.

min egen / eller andras död Skyldig: Men om min nästa mig betarfwar / wil jag hwarcken stad eller person fly / utan frit til honom gå / hjelpa och stöta / som för om-
talt är. Si det är en rätt Gudelig tro / som icke fräck och öfvermodig är / ey hel-
ler Gud frästar och försöker.

Den som pe-
sten hafte haf-
wer / skal hål-
la sig ifrån
annat folk.

Den åter / som pesten hafte och til sina
krafter kommen är / skal ock sielf hålla sig
från annat folck / och dem icke i oträngde
mål hos sig lida; ty ehuruwäl / man ho-
nom ey får lämna / utan (som sagt är)
i nöden biständig wara; skal han doch der
emot / när han af nöden slipper / sig så
emot andra förhålla / at ingen igenom
hans wällande i fahran fastnar; ty ho som
fahran älskar (säger then wise mannen)
han blifwer der utinnan förderfwat.
Om man sig i en stad således förhöllo / at
man oförsärad woro / då nöden fordrade / och
åter des utan försigtig / och altså hwar för sig
hulpo til at afwärja smittan / så skulle sanner-
ligen et stonsamt döende i samma stad wara;
Men när derså tilgår / at en del alt förmycket
försagde äro / flyende från sin nästa i nöde-
ne / en del åter alt fördjerswe och otidige / icke
hielpande til farfoten at förekomma / utan
snarare föröka / då har diestwulen godt spel-
och kan ey annars wara / än at plågan
tager

tager öfwerhanden / och en stor död der af
förorsakas. Ty å bägge sidor sker Gudi
och menniskjom förnär / här med frästans-
de / der med förkjusning / så at diestwulen
både jagar den som flyr / och äftwen den
der icke flyr / qwarhåller / at således ingen
hans list undslipper.

Förutan detta äro somlige ännu mycket
wäre / hwilka hemligen draga pesten in-
nan faggorna / och ibland folcket utgå-
hafwande en slik inbildning / som skulle de
sielfwe slippa / om de andra der med be-
smitta och förgiffa kunna / gående de uti
et sådant upsåt ut både på gatorna och i
husen / at de må hänga pesten / antingen
andra / eller sina barn och husfolk på hal-
sen / och sig således der ifrån befria. Och
kan jag wäl tro / at diestwulen sådant ut-
rättar / och hjälper drifwa wäret / at det
så går och sker. Och låter jag säja mig /
at en del så oförskämde äro / at de allenast
för den orsakens skuld / med pesten ibland
folket eller in i husen löpa / at / efter det
förtryter dem / at ock pesten icke der är /
måga de då föra honom dit / äftwen som
saken woro en sådan skemt / som skulle nå-
gon på skalkhet den andra löf i pelsen eller
flugor i stugun släppa.

Jag wet icke / om jag sådant tro wil;
är det sant / så wet jag ey wäl / om wi
En

De som pe-
sten hemli-
gen hafwa /
och gå ut til
at besmitta
andra / äro
arge bostwar.

Enslar are menniskior / eller djeflarna sielf-
 wa. Doch finnas (ty wår) öfwermåts-
 ton arge / ogudachtige och samwetslöse men-
 niskior / så försummar sig ey heller djefwus-
 len; Men mit råd är / at domarena/
 ehwar man siike bostwar öfwerkomma kün-
 de / straxt den för hufwudet grepo / och at
 vederböranden öfwerantwardade / såsom
 i alla motwillige mördare och arga bost-
 war. Ty hwad äro wål sådane annat / än
 lönlige mördare i staden? lika som dessa
 mördare siöta den ena här / den andra där
 knifwen i hjertat / och måste doch likmål he-
 ta / som det ingen gjordt hade; altså smit-
 ta och desse här et barn / där en qwins person /
 utan at weta / hwem det gjordt hafwer /
 och gå deröfwer leende der ifrån / som hade
 de ait wål bestält. På sidant sättn woro
 det bättre at bo bland wildjur / än hos
 siika mördare. Och för dessa mördare kan
 jag icke predika / de achta det intet / utan
 hemställer det öfwerheten / at med hjelp
 och råd tilse / at dese må antwardas / icke
 läkaren / utan skarprättaren i händer.
 Har nu Gud i gamla Testamentet bes-
 fatt at hafwa de spetälsta ifrån menighetena
 och låta dem bo utan för staden / til at
 smittan förekomma / så böra och wi så
 mycket mer det göra i denna sårlyga och
 smittosamma sjukdomen / så at / cho som
 ders

derföre fastnar / han då straxt sig ifrån an-
 nat folk skiljer / eller skilja låter / och öf-
 dröieligen med medicamenter hjelp sö-
 ker / då man och honom hjelpa skal / och
 ey i sådana sin nöd öfwergifwa / som äfwan
 til nogsamt bewist är / på det at pesten i
 tid må dämpat blifwa / ey allenast den ena
 personen / utan hela menigheten til godo /
 hwilken elljest der igenom kunde besmittad
 blifwa / om man låto soten sig utbreda och
 ibland andra komma. Ty så har pesti-
 lentien sig här i Wittenberg blått genom
 besmittande utspridt / luftten är ännu /
 Gudi lät / reen och sund / utan af luttet
 djerfhet och försummelse äro någre / och de
 rätt få / besmittade / ehuruwål satan sit
 frögdespel har / med den sträck och flyck-
 tande han ibland oss drifwer. Gud af-
 wände slikt / Amen.

Detta är nu wår mening och ut-
 låtelse om flycktandet för pes-
 ten. Om Eder något an-
 nat synes / det wille Gud
 Eder uppenbara / Amen!

Doct. Mart. Luth. forta underrättelse / huru man i pestilens-tider sig å Själens wägnar sticka skal.

Nedenstund detta brefwet skal igenom trycket utgå / så at ock de wåra sjelfwa det låsa kunna / håller jag före nödiget wara / at en kort underrättelse här hos bifoga / huru man sig ock i en så dödelig tid å Själens wägnar sticka och ståta skal / som wi ock sådant munteligen i wåra predikningar gjordt / och ännu dagel. gibra / fullgjörande der med wårt ämbete / efter wi til själesörjare kallas de äre.

Först / skal folket igenom förmaningar tillhållas / at flitigt gå i kyrkjan / på det de måge höra och lära af Gudz ord / huru de lefwa och dö skole; ty der uppå måste man noga acht gifwa / nemligen at: de / som äro så kallfinte och Gudlöse / at de Gudz ord förachta / medan de ännu friske äro / dem skal man ock låta liggja uti sin frackhet / så framt de icke med stort alfwar / med gråt och tårar / en hjertans ånger och bättring bewisa; ty hwem som wil

1.
Förmaning
at flitigt gå
i kyrkjan.

lefwa såsom en hund eller hedning / och ingen offentelig ånger och ruelse der öfwer wisar / honom wilse wi icke det D. Sacramentet tillräcka / eller ibland de Christnas tal antaga / han må dö / såsom han lefwat hafwer / och sware för sig. Ty wi skole icke kasta pärlor för swin / eller gifwa hundomen det heligt är. Man finner / ty wår! så mycket grofft och i onskone förståckat sluder / som hwarfen i lifwet eller döden / för sin själ omsorg drager / utan går bort och lägger sig / döer ock bort såsom paddor / der hwarfen sinne eller tancke uti är.

För det andra / at hwar och en / som tilbörligt är / sig stickar och til döden bereder / med Skriftermål och Sacrament anammande / hwar ätta eller fjorton dagar emot / förlikande sig med sin nästa / och gjörande sit Testamente , på det at om Herren anklappar / och han öfwerilad warder / för än Riksherden eller Capellanen kunna komma dit / han doch må hafwa sin själ försörgd och icke försummad / utan Gudi befallad. Ty det är fuller omöjeligit / hwarest en stor dödgraferar / och allenast twenne eller trenne själesörjare äro / at de hinna til dem alla komma / och hwar för sig först säja och

De öboffer.
i tge skole icke
bifwa del
och tge af
HERrens
Rattward.
Matth. 7:
v. 6.

2.
Förmaning
at gudeligen
sig til döden
bereda / och
ofta stärkja
sin tro med
HERrens
Ratt.ward.

lära / alt hwad en Christen i dödsnöden
weta bör / och hwilka som här utinnan för
summelige äro / de må gjöra för sig sjelfwa
räkning / och ställa sig sjelfwa / at man för
deras säng icke hwar dag / en synnerlig pre-
dikestol och altare anställa kan / hälst som de
de allmänna Predikestolar och Altare / hwar
til Gud dem kallat och fordrat hafwer /
skjendeligen förachtat och försummat.

3. För det tredje / at / när någon sin själes
förjäre för sig hafwa wil / det då må ske i tid
och snart i begynnelsen / för än sjukdomen
öfwer handen tager / och hwarcken sinne el-
ler förnuft mera hos honom är. Detta
säger jag för den orsakens skull / at som-
lige äro så förgätne / at de icke kalla eller
fordra Prästen til sig / för än själen sitter
på tungan / och de intet mera tala kunna /
eller förstånd hos sig hafwa / då omsider
låta de den goda Mannen til sig kalla:
Men tilförende då sjukdomen begynte / öns-
kade de icke / at han til dem komma skulle /
utan sade: hej / det har ingen nöd / jag
hoppas det warder wäl bättre. Huru wil
då en Prästman bära sig at med slika men-
nistior / som hwarcken för kropp eller själ
ou sorg draga / utan lefwa och dö såsom
så? Skal man då i sista ögnabläcket dem
Evangelium förpredika och Sacramentet
tillräcka / såsom de uti Påstwedomet wahne
äro /

Förmanas
den saka i
tid kalla pre-
dikaämberet
til sig

äro / därest icke efter frägas / om de trona
hafwa eller Christi Evangelium förstå /
utan stäppa dem Sacramentet i halsen lika
som i en annan matsäck. Ingalunda så / utan
den som icke tala eller tåkn gifwa kan / be-
synnerligen / om han motwilleligen försum-
mat / huru han det H. Evangelium och
Sacramentet tro / förstå och begjära skulle /
den samma wisse wi öfwer alt det icke gif-
wa. Ty oss är befalt at tillräcka det H.
Sacramentet / icke dem otrognom / utan
dem trognom / som sin tro bekännat och wi-
sa / de andre måge fara som de trodt hafwa /
wi äre icke skuld der til / aldenstund det hwar-
ken på predikande / lärande / förmanande /
tröstande / besökande / eller någorstädes på
wårt ämbete fel eller mangel är.

Detta ware korteligen den underrättelse /
som wi med de wära försöwe / icke för E-
der i Breslau skrefwen / ty Christus är hos
Eder / han warder Eder wäl utan wår
tillhjelp igenom sin salswa rikeligen läran-
de broad Eder nyttigt är. Honom samt
med Fadrenom och den H. Ande ware
läf och ähra i ewighet / Amen.

¶ Efter wi nu äre komne at tala om bö-
kan jag icke förbigå / at der hos nå-
got om Griftpåser och Begräfningar ta-
la. Först låter jag alla Doctores Me-
dici-

Om det är
behöfligt at
hafwa sina
Griftpåser
uti i staden?

dicinæ, och andra/ som något förfarit hafwa/ döma/ om det fahrligit wara må/ at hafwa Kyrcjogårdar mit i Staden/ ty jag wet/ eller förstår mig icke der på/ om af grafwårna någon dunst eller damp upstiger/ som luften förorenar och besmittar/ hwar det så wore/ har man af åfwan om:örde wahrning orsak nog/ at Kyrcjogårdarna eller Lägerställen utan Staden skaffa; ty som wi hört hafwa/ äre wi alle skyldige/ så mycket wi förnå/ giften och smittan at afwårja/ efter Gud of budit hafwer wår kropp så skida/ at wi honom skona och förwara/ när ingen nöd of kräfwer/ och åter igen/ när så af nöden är/ honom frit wåga och i fahran ställa/ på det wi således efter hans wilja/ både til at lefwa och dö/beredde wara måge; ty ingen af of lefwer sig selfwom och ingen döer sig selfwom. Som Paulus witnar.

Rom 4:
v. 7.

Jos de gamla war brukeligit/ at hafwa sina grafwar utan för Staden.

Det wet jag dock/ at hos dem gamtom/ både Judar och Hedningar/ både fromma och onda/ har brukeligit warit/ at hafwa sina grafställen/ utan för Staden/ och hafwa de ja så kloke warit/ som någon tid wi äre; ty der med håller ock S. Lucae Evangelium, dereft beskrifwes/ huru Christus i Stadzporten upwäckte Anthonies Son i Nain/ så säger Texten:

Ed

Så han nu kom in til Stadzporten/ Luc. 7: v. 12.
si! då bars där ut en döder/ sine Moders enda Son/ och hon war en Ankja; och en stor hoop folck af Staden med henne. At wiserligen det landes maner då för tiden warit hafwer/ at hafwa sina begrafsningz-lager och lägerställen utom Staden. Och war afwen Christi Graf utan för Staden tillred. Joh. 19: v. 41. Gen. 23: v. 17. Dese likest köpte och Abraham ena Graf wid den dubbelfulsone på Ephrons åker/ hwar uti alla Patriarcherne låto sig begrafwa. Dadan ock det Latinske ordet efferris, det är/ utföras/ tagit är; ty de brukade icke allenast utbåra de döda/ utan ock förbrände dem til pulfwer och asko/ på det luften så mycket renare wara måtte.

Derföre är det mitt råd/ at wi efter deras exempel, wåra Grifter utom staden hade/ och i synnerhet/ som wi wår kyrcjogård här i Wittenberg hafwe/ borde ej allenast nöden/ utan och åhrbarhet och andacht drifwa of der til/ at wi en allmår begrafsningz-plaz utan för Staden gjöra låto: Ty en begrafsning-plaz borde ju wara ett stille och tyst rum ifrån andra bullersamma orter of öndrat/ hwarest man med andacht gå och stå kunde/ til at i Gudelighet döden/ den yttersta domen och upståndelsen

Hedningar- nas bruk at förbrännalsten til asko.

Til begrafsning; plaz fordras en macker stilla ort.

E3

be

betrachta / och bedje fördenstul / at en sådan ort må blifwa hållen för ett ährligit ja et heligt ställe / så at man med fructtan och wördnad måtte der på wandra / hållt som ock en hop Helgon utan twifwel där liggia. Och kunde man der bring wäg-garna åtskilliga andäcktiga Bilder och målningar uprätta och afmåla.

Men hwad är vår Kyrckjogård här i Wittenberg? fyra eller fem gator / och tvenne eller trenne torg är han / så at ingen allmännare ock bullersammare ort i hela Staden är / än äfwen vår Kyrckjogård / hwar öfwer dageligen / ja dag och natt både folck och bostap löpa / och har hwar och en [som der omkring bo] utur sitt hus en dörr och gata dit ut / kastande allehanda otjenligt der på / ja / ock kanste sådant / som man eis nämna wil; der igen warder andackten och wördnaden för de dödas grafwar förminstad / och achtar hwar man det ej mera / än som man öfwer en skugg och oren plas lupor / så at Turken denna orten icke så ringa achtar / som wi det gjöre / der wi dock der borde idel andacht för händer hafwa / vår dödlighet / och uppståndelsen betrachta / och de affomnade Helgon / som der liggia förflona: Men huru kan man sådant gjöra på et allmänt rum / der alle öfwerlöpa och för

hwars

hwars mans dörr öpen står? så at om heder i grafwen sökjas skulle / wille jag heller i äfwen / eller willa flogen läggjas. Men om grafställen der ute på en affild stilla ort woro belagne / derest ingen igenom eller öfwerlöpte / så woro det rätt andeligt / ährligit och heligt at åskåda / och der hos så anstält / at det alle / som der på gå wille / til andacht kunde upwäckja / det wore mit råd. Ho som nu det gjöra wil / han gjöret / ho det bättre wet / han fare som han wil! jag är ingens Herre.

Til et slut förmane och bedje wi Eder för Christi skull / at I samt och synnerligen med en brinnande bön til Gud / hjel pa oss i den rena läran kämpa emot den leda djefwulens rätta andeliga pestilentia / hwar med han werlden förgiftar / och besmittar / besynnerligen genom Sacrament swärmare. Ehuruwäl ock der hos många fladelige secter sig hyspa; ty djefwulen är wred / efter han til äfwentyrts märker Christi uppenbarelse wara för handen / dersöre rasar han så grufweliga / wilsande igenom sitt swärmerie / oss vår Frälsare Jesum Christum betaga. Under Påfweðömet war han idel lekamen / så at ock Münke: kapsorne måtte helige hållas. Nu wil han idel ande wara / at och Christi kjött och sanna ord skal til intet warda. De hafwa

Doct. Marc. Luth. trogna förmaning at troligen bedja emot den andeliga Sacrament swärmare.

Såc emta las D.M.Lur. lilla Trassan län.

mot Sacra-
mens swär-
marena un-
der den titel
of dese ord
(detta är
min Kefa-
men) ännu
fast på samt
deras swär-
der på.

långe sedan swarat på min lilla Tractat;
Men jag undrar at det til dato icke hit til
Wittenberg kommit: Jag wil / om Gud
så behagar / ännu en gång der på swara /
och sedan der med låta bestå; Jag mär-
ker wäl / at de allenast wärre derutaf war-
da / och äro lika som en wäggelus / som
af sig self mäcka stinker och illa luctar;
Men ju mer man wid henne kommer / ju
mer luctar hon / och hoppas / at den som
står til at erhållas och öswertalas / finner
af min lilla Bok sit nöje / som ock Gudi
lås / många der igenom ifrån sit förderf up-
rättade äro / och ännu fast flere i sannin-
gen stärkte och stadfästade. Wår H Erre
och Frälsare Christus behålle Eder och öf-
alla i en ren tro och brinnande kärlek / at
wi obefläckjade och ostraffelige på Hans
tilkommelse Dag fundne warda /

A M E N.

Beder för mig arme syndare.

